

Arbeidsmigratie in het Stadsgewest Haaglanden

Huisvesting tijdelijke arbeidsmigranten

drs. N.G.L. Timmermans
drs. B. van der Linden
drs. W.H. J. Verhoeven

Zoetermeer, oktober 2012

Dit onderzoek is gefinancierd door het Stadsgewest Haaglanden.

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij Panteia/EIM. Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Vermenigvuldigen en/of openbaarmaking in welke vorm ook, alsmede opslag in een retrieval system, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van Panteia/EIM. Panteia/EIM aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

The responsibility for the contents of this report lies with Panteia/EIM. Quoting numbers or text in papers, essays and books is permitted only when the source is clearly mentioned. No part of this publication may be copied and/or published in any form or by any means, or stored in a retrieval system, without the prior written permission of Panteia/EIM. Panteia/EIM does not accept responsibility for printing errors and/or other imperfections.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
1.1	Tijdelijke arbeidsmigranten	5
1.2	Doel van het onderzoek	5
1.3	Leeswijzer	6
2	Aantallen en kenmerken arbeidsmigranten werkzaam in Haaglanden	7
2.1	Aantallen arbeidsmigranten Stadsgewest in 2009	7
2.2	Kenmerken arbeidsmigranten Stadsgewest Haaglanden	10
3	Woonsituatie arbeidsmigranten	15
3.1	Zoekkanalen voor huisvesting	15
3.2	Rol van werkgever in huisvesting	15
3.3	Kwantiteit en kwaliteit huisvesting	16
3.4	Bezetting van woonruimten	17
3.5	Veiligheid van huisvesting	17
3.6	Inschrijving in de GBA	18
3.7	Tevredenheid en woonwensen	18
4	Arbeidsmarktsituatie arbeidsmigranten	21
4.1	Verdringingseffecten	21
4.2	Migratiemotieven	21
4.3	Werving- en selectieproces	22
4.4	Opleidingsniveau	23
4.5	Loonniveau en arbeidsomstandigheden	23
4.6	Recente arbeidsmarktontwikkelingen	24
5	Mobiliteit: pendelstromen tussen gemeenten	25
5.1	Woon-werksituatie van arbeidsmigranten in Haaglanden	25
5.2	Woon-werkpendelstromen arbeidsmigranten in Haaglanden	25
6	Illegaal tewerkgestelde arbeidsmigranten Haaglanden	29
6.1	Ontwikkelingen	29
6.2	Schattingen uit de literatuur	29
6.3	Illegaal tewerkgestelde werknemers Stadsgewest Haaglanden	29
6.4	Sociale en economische effecten	30
7	Toekomstverwachtingen (2015)	33
8	Samenvatting en conclusies	37
BIJLAGEN		
I	Woon-werkpendelstromen	43
II	Onderzoeksverantwoording	45

1 Inleiding

1.1 Tijdelijke arbeidsmigranten

In de regio Haaglanden is het aantal (tijdelijke) arbeidsmigranten de afgelopen jaren fors toegenomen. Het aantal in Den Haag woonachtige arbeidsmigranten wordt geschat op 30.000 en het aantal in het Westland op 6.000-9.000. Exacte aantallen zijn echter niet voorhanden.¹

De verwachting is dat het aantal de komende jaren blijft stijgen. Er moet rekening worden gehouden met een structureel fenomeen. Vooral in de bouw blijkt men steeds meer met een flexibele schil van werknemers te werken. Dit heeft zijn weerslag op de huisvestingssituatie en op het bijbehorende leefklimaat in de regio, dat vaak als negatief wordt beschreven. Maar zoals een eerdere studie van Panteia/EIM voor de Stadsregio Rotterdam heeft laten zien, zijn er ook positieve economische effecten van de aanwezigheid van tijdelijke arbeidsmigranten te verwachten, zoals een positieve bijdrage aan het BBP, terwijl er nauwelijks tot geen verdringingseffecten zijn te verwachten.²

Zowel Rijk, werkgeversorganisaties als diverse onderzoeken geven aan dat huisvesting voor arbeidsmigranten urgent is. Ook geven diverse partijen aan dat de urgentie de komende jaren zal toenemen. Het Rijk heeft om deze reden het initiatief genomen voor de Nationale Verklaring die in maart 2012 is getekend.

In hoeverre de urgentie voor huisvestingsmaatregelen voor de hele regio Haaglanden geldt, is tot nu toe niet duidelijk. Dit komt mede door een gebrek aan kwantitatieve gegevens over arbeidsmigranten in deze regio. Een onderzoek naar arbeidsmigranten over de gehele regio Haaglanden heeft tot nog toe niet plaatsgevonden. Een onderzoek naar tijdelijke arbeidsmigranten in relatie tot de woningmarkt kan helpen om de urgentie beter te kunnen onderbouwen.

Het Stadsgewest Haaglanden wil graag inzicht in de mate van urgentie van huisvesting voor tijdelijke migranten. Panteia/EIM voldoet graag aan dit verzoek.

1.2 Doel van het onderzoek

Het verkrijgen van inzicht in de mate van urgentie van huisvesting voor tijdelijke arbeidsmigranten in het Stadsgewest Haaglanden.

Het onderzoek moet vooral de feiten laten zien en de algemene discussie over tijdelijke arbeidsmigranten en de effecten daarvan op huisvesting uit de emotionele sfeer halen.

¹ Eindverslag Olympiadeconferentie huisvesting arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa, Movisie, maart 2011.

² EIM, Meerwaarde van de seizoenmigrant; Onderzoek naar de omvang en de economische effecten van seizoenmigratie voor Nederland (2008).

1.3 Leeswijzer

Dit rapport is als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 2 wordt een overzicht gegeven van het aantal arbeidsmigranten in het Stadsgewest Haaglanden, inclusief een onderverdeling naar een aantal kenmerken (leeftijd, geslacht en dergelijke). Hoofdstuk 3 gaat dieper in op de woonsituatie van arbeidsmigranten. Hoofdstuk 4 focust zich op de arbeidsmarktsituatie van arbeidsmigranten in Nederland. Hoofdstuk 5 analyseert de pendelstromen van arbeidsmigranten. Daarbij gaat het om de vraag of arbeidsmigranten ook wonen in de gemeente waar ze werken of juist in andere (omliggende) gemeenten. Hoofdstuk 6 behandelt (de ontwikkeling van) het aandeel arbeidsmigranten dat niet geregistreerd staat. In hoofdstuk 7 ten slotte worden toekomstverwachtingen over de woon- en werksituatie van arbeidsmigranten besproken. Het rapport sluit in hoofdstuk 8 af met een samenvatting en conclusies.

2 Aantallen en kenmerken arbeidsmigranten werkzaam in Haaglanden

2.1 Aantallen arbeidsmigranten Stadsgewest in 2009

Arbeidsmigranten naar land van herkomst

In het Stadsgewest Haaglanden zijn in 2009¹ in totaal 119.000 arbeidsmigranten² werkzaam. Het merendeel van deze groep, 72.000, is werkzaam in de gemeente Den Haag. Ook buiten de gemeente Den Haag is een substantiële groep migranten werkzaam in de omliggende gemeenten van het Stadsgewest, namelijk 47.000. Hieruit blijkt dat arbeidsmigratie een onderwerp is dat niet alleen voor de grotere gemeenten van belang is, maar ook voor de kleinere. In Tabel 1 staan de aantallen arbeidsmigranten weergegeven naar werkgemeente³ en naar land van herkomst.

Tabel 1 Aantallen arbeidsmigranten in 2009 werkzaam in Stadsgewest Haaglanden naar land van herkomst

Werkgemeente	Doelgroeplanden				Overige landen	Totaal
	Polen	Zuid-Europa	Overig Oost-Europa	Totaal doelgroep		
Delft	769	583	734	2.086	7.408	9.494
Den Haag	10.911	2.301	3.566	16.778	55.510	72.288
Rijswijk	354	198	401	953	5.944	6.897
Wassenaar	99	56	74	229	982	1.211
Zoetermeer	757	229	409	1.395	6.064	7.459
Westland	9.473	589	1.324	11.386	4.993	16.379
Midden-Delfland	699	78	102	879	369	1.248
Leidschendam-Voorburg	140	133	175	448	2.825	3.273
Pijnacker-Nootdorp	212	53	88	353	859	1.212
Stadsgewest	23.414	4.220	6.873	34.507	84.954	119.461

Bron: CBS, berekeningen Panteia/EIM.

¹ Meest actuele beschikbare jaar bij het CBS.

² Arbeidsmigranten zijn gedefinieerd als werkzame personen die niet in Nederland geboren zijn. De 2^e generatie allochtoon behoort niet tot de doelgroep.

³ De werkgemeente is bepaald aan de hand van de werklocatie zoals die beschikbaar is bij het CBS. Een werknemer die op de loonlijst staat bij een uitzendbureau met een vestiging in Zoetermeer, kan echter in de praktijk tewerkgesteld worden in het Westland.

In deze studie wordt het accent gelegd op een deelpopulatie binnen de totale groep arbeidsmigranten. Deze deelpopulatie¹, de “doelgroeplanden”, bestaat uit arbeidsmigranten afkomstig uit Polen, Zuid-Europa en overige Oost-Europese landen zoals Bulgarije, Hongarije, Roemenië en Oekraïne.

In totaal zijn er in 2009 ruim 34.000 arbeidsmigranten uit de doelgroeplanden werkzaam in het Stadsgewest Haaglanden. Veruit de grootste groep vormen de Polen, maar ook de Zuid-Europese landen hebben een aanzienlijk aandeel (12%) in de werkgelegenheid. De verwachting is dat dit aandeel in de toekomst zal toenemen vanwege de verslechterde economische situatie in de Zuid-Europese landen. Na Den Haag (16.778) zijn de meeste arbeidsmigranten uit de doelgroeplanden werkzaam in de gemeente Westland (11.386). In totaal is 82% van de arbeidsmigranten in het Stadsgewest Haaglanden in deze twee gemeenten werkzaam.

Arbeidsmigranten naar verblijfsduur

In de studies over arbeidsmigratie die de afgelopen jaren zijn uitgevoerd, worden verschillende definities gehanteerd voor tijdelijke en permanente arbeidsmigranten. Een veelgebruikte definitie is het onderscheid tussen wel of niet ingeschreven staan in de Gemeentelijke Basis Administratie (GBA) waarbij de niet-ingeschreven migrant wordt getypeerd als tijdelijk en de ingeschreven migrant als permanent. In de praktijk sluit deze definitie echter niet altijd goed aan bij de (gewenste) interpretatie van tijdelijke migratie voor beleidsmedewerkers. Een migrant die zich inschrijft in de GBA en na 6 maanden weer teruggaat naar zijn thuisland, wordt immers ook gezien als tijdelijke migrant en de afgelopen jaren is de trend dat steeds meer migranten zich inschrijven bij de gemeente.

Binnen deze studie hanteert Panteia/EIM een definitie voor tijdelijke en permanente arbeidsmigranten, die beter aansluit bij de praktijk van het beleid:

Tijdelijke arbeidsmigrant: 1^e generatie arbeidsmigrant, werkzaam in het Stadsgewest Haaglanden en (nog) niet ingeschreven in de GBA of ingeschreven in de GBA maar korter dan 1 jaar.

Permanente arbeidsmigrant: 1^e generatie arbeidsmigrant, werkzaam in het Stadsgewest Haaglanden en minimaal 1 jaar ingeschreven in de GBA.

Van de arbeidsmigranten uit de doelgroeplanden die werkzaam zijn in het Stadsgewest Haaglanden, is 59% tijdelijk en 41% permanent. Het aandeel tijdelijke arbeidsmigranten verschilt sterk per gemeente. In de gemeenten Westland en Midden-Delfland zijn relatief veel tijdelijke migranten werkzaam en in Rijswijk, Delft, Wassenaar en Leidschendam-Voorburg juist veel permanente migranten. Een overzicht van de aantallen tijdelijke en permanente arbeidsmigranten per werkgemeente staat in Tabel 2.

¹ Polen, Zuid-Europa: Portugal, Spanje, Italië, Griekenland, Overig Oost-Europa: Estland, Letland, Litouwen, Wit-Rusland, Rusland, Oekraïne, Roemenië, Slovenië, Kroatië, Bosnië, Servië-Montenegro, Macedonië, Albanië, Bulgarije, Hongarije, Tsjechië, Slowakije.

Tabel 2 Aantallen arbeidsmigranten uit doelgroeplanden naar werkgemeente en verblijfsduur

Werkgemeente	2004			2009		
	Tijdelijk	Permanent	Totaal	Tijdelijk	Permanent	Totaal
Delft	26%	74%	1.171	32%	68%	2.086
Den Haag	44%	56%	8.026	53%	47%	16.778
Rijswijk	24%	76%	547	27%	73%	953
Wassenaar	33%	67%	108	32%	68%	229
Zoetermeer	24%	76%	640	44%	56%	1.395
Westland	69%	31%	3.388	79%	21%	11.386
Midden-Delfland	36%	64%	84	73%	27%	879
Leidschendam-Voorburg	40%	60%	374	22%	78%	448
Pijnacker-Nootdorp	29%	71%	122	38%	62%	353
Stadsgewest	6.796	7.664	14.460	20.359	14.148	34.507

Bron: CBS, berekeningen Panteia/EIM.

Aantal arbeidsmigranten neemt toe

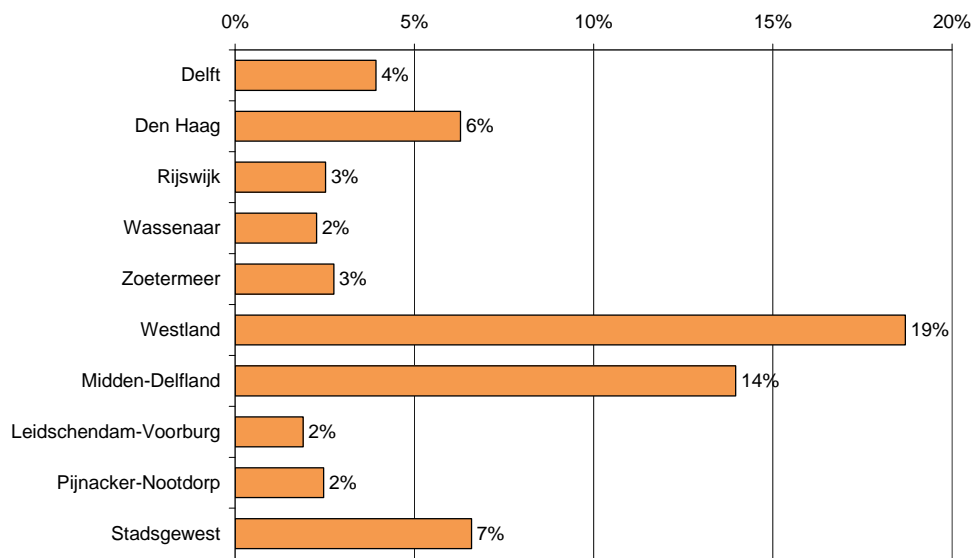
In vergelijking met 2004 is het aantal arbeidsmigranten, werkzaam in Stadsge-
west Haaglanden in 2009 toegenomen met 139%. Deze stijging wordt voor het
grootste gedeelte verklaard door de stijging van het aantal tijdelijke arbeidsmi-
granten (+200%). De toename verschilt per gemeente. In de gemeenten Mid-
den-Delfland en Westland was de toename het sterkst. In de gemeente Leid-
schendam-Voorburg was de stijging van het aantal arbeidsmigranten in de perio-
de 2004-2009 het minst sterk, namelijk 20%.

Aandeel arbeidsmigranten in totale werkgelegenheid

Het aantal arbeidsmigranten¹ dat werkzaam is in een gemeente, is beter te in-
terpreteren wanneer het wordt gerelateerd aan de omvang van de gemeente.
10.000 migranten hebben natuurlijk een grotere impact op een kleine gemeente
dan op een grote gemeente waar bijvoorbeeld al vele migranten werkzaam zijn
en wonen. Om deze reden is het aandeel arbeidsmigranten bepaald in het totale
aantal werkzame personen in een gemeente. Hiermee wordt inzicht gegeven in
de impact van de arbeidsmigranten op de arbeidsmarkt in een betreffende ge-
meente. In Figuur 1 staan de aantallen arbeidsmigranten als percentage van het
totale aantal werkzame personen.

¹ Zowel tijdelijk als permanent.

Figuur 1 Aantal tijdelijke en permanente arbeidsmigranten als percentage van het totale aantal werkzame personen in 2009 naar werkgemeente

Bron: Monitor werkgelegenheid Haaglanden 2010, CBS, berekeningen Panteia/EIM (n=34.507).

Wat betreft het aandeel arbeidsmigranten in de groep werkzame personen is de gemeente Westland met 19% duidelijk koploper. Ongeveer een op de vijf werknemers in deze gemeente is afkomstig uit de doelgroeplanden. In Den Haag ligt het aandeel met 6% rond het gemiddelde. Hoewel het absolute aantal arbeidsmigranten in deze gemeente hoog is, is het aantal arbeidsmigranten gerelateerd aan de omvang van de gemeente zelfs lager dan het gemiddelde in het Stadsgewest.

2.2 Kenmerken arbeidsmigranten Stadsgewest Haaglanden

Beleidsmatig is het van belang om de doelgroep arbeidsmigranten goed in kaart te brengen. Hoe meer bekend is over de doelgroep, des te beter kan het beleid zo nodig hieraan worden aangepast. Van de arbeidsmigranten die werkzaam zijn in het Stadsgewest, zijn hiervoor diverse kenmerken in kaart gebracht.

Leeftijd

Van de arbeidsmigranten uit de doelgroepen die werkzaam zijn in het Stads-gewest, is ruim 40% jonger dan 30. De doelgroep bestaat voor een groot deel uit jongeren. Vergeleken met 2004 is het aandeel jongeren gestegen van 34% naar 41%. In Tabel 3 is per gemeente de leeftijdsverdeling weergegeven voor 2009 en op totaalniveau voor 2004.

Tabel 3 Permanente en tijdelijke arbeidsmigranten, ingeschreven in de GBA naar leeftijdsklasse

Leeftijdsverdeling	tot 30 jaar oud	30 tot 50 jaar oud	50 jaar en ouder
Delft	40%	48%	12%
Den Haag	40%	49%	11%
Rijswijk	30%	57%	13%
Wassenaar	28%	55%	17%
Zoetermeer	33%	52%	15%
Westland	48%	46%	6%
Midden-Delfland	53%	40%	7%
Leidschendam- Voorburg	31%	54%	15%
Pijnacker-Nootdorp	37%	52%	11%
Stadsgewest Haag- landen (2009)	41%	48%	11%
Stadsgewest Haag- landen (2004)	34%	53%	13%

Bron: CBS, berekeningen Panteia/EIM (n 2009=15.388, n 2004=7.949).

In de gemeenten Westland en Midden-Delfland is het aandeel jongeren het hoogst. Een verklaring hiervoor is het relatief hoge aandeel tijdelijke migranten in deze gemeenten. In Wassenaar is de gemiddelde leeftijd relatief hoog, mede vanwege het meer permanente karakter van migratie in deze gemeente. Ongeveer twee derde van de migranten, werkzaam in deze gemeente is immers een permanente arbeidsmigrant.

Geslacht

Van de arbeidsmigranten, zowel tijdelijk als permanent, die ingeschreven staan in de GBA, is het geslacht bekend. Opvallend is het aandeel vrouwen (52%) dat fractioneel hoger ligt dan het aandeel mannen (48%). Voor de tijdelijke arbeidsmigranten die niet in de GBA staan ingeschreven, zijn deze gegevens niet beschikbaar. Vermoedelijk ligt het aandeel mannen in deze groep hoger, maar feit blijft dat vrouwen een belangrijke groep vormen binnen de arbeidsmigranten.¹

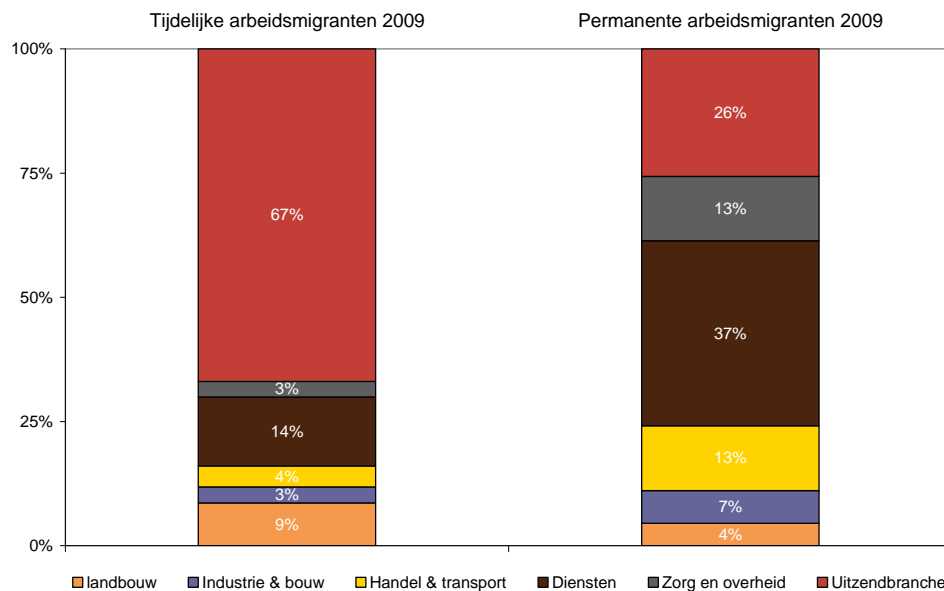
¹ In een studie met cijfers die betrekking hebben op 2005 kwam naar voren dat bij de niet-ingeschreven arbeidsmigranten, in deze studie gedefinieerd als tijdelijke migranten, het aandeel vrouwen 38 procent bedraagt.

Sector

Van de arbeidsmigranten is een groot deel in dienst bij een uitzendbureau. Voor de permanente migranten is dat ongeveer een op de vier, terwijl bij de tijdelijke arbeidsmigranten twee derde actief is via een uitzendbureau. Naast de uitzendbranche zijn de tijdelijke arbeidsmigranten ook veel te vinden in de dienstverlening (o.a. schoonmaakwerkzaamheden) en in de landbouwsector.

De permanente arbeidsmigranten in de regio zijn buiten de uitzendsector veel te vinden in de dienstverlening en de transportsector. Opvallend is ook het hoge aandeel dat werkzaam is in de zorgsector (13%). Vooral met het oog op de toekomstige vergrijzing is dit een interessante ontwikkeling. Een overzicht van de sectorverdeling staat in Figuur 2.

Figuur 2 Sectorverdeling arbeidsmigranten Haaglanden

Bron: CBS, berekeningen Panteia/EIM (n=34.507).

De tijdelijke arbeidsmigranten die via een uitzendbureau werken, worden vanzelfsprekend ook tewerkgesteld in andere sectoren. Ongeveer de helft (47%) van deze groep is werkzaam in de landbouwsector. Buiten de landbouwsector worden ze vooral ingezet in de bouw (18%) en de industrie (9%).

Samenstelling huishouden

Van de arbeidsmigranten die in Nederland werkzaam zijn, is een kwart alleenstaand, heeft een kwart een partner in het land van herkomst en heeft ongeveer de helft een partner in het land waar hij of zij werkzaam is. Het merendeel van de migranten is jong en heeft (nog) geen kinderen. De arbeidsmigranten met een gezin hebben gemiddeld 1 à 2 kinderen die meestal woonachtig zijn in het land van herkomst. Verder komt naar voren dat er een positieve relatie bestaat

tussen de verblijfsduur en het aandeel migranten van wie de partner ook in Nederland woonachtig is.¹

Bruto inkomsten

Uit onderzoek blijkt dat migranten uit MOE-landen een gemiddeld uurloon van €9,70 hebben en gemiddeld €1.480 bruto per maand verdienen. Na aftrek van de inkomstenbelastingen en sociale afdrachten houden de migranten hier €1.140 netto aan over. Binnen de groep arbeidsmigranten zijn er inkomensverschillen waargenomen. Tijdelijke arbeidsmigranten verdienen namelijk gemiddeld minder dan permanente arbeidsmigranten, respectievelijk €1.390 en €1.780. Verder is het opvallend te noemen dat Polen gemiddeld minder verdienen dan Roemenen en Bulgaren. Dit verschil wordt voor een groot deel verklaard doordat Polen, in vergelijking met Roemenen en Bulgaren, relatief vaker werkzaam zijn in sectoren waar de lonen lager liggen. Ook komt naar voren dat mannen meer verdienen dan vrouwen.²

Arbeidsduur: relatief lange werkweken

Uit onderzoek komt naar voren dat tijdelijke arbeidsmigranten gemiddeld 59 dagen gewerkt hebben gedurende de verblijfsperiode in Nederland. De totale verblijfsduur van de tijdelijke arbeidsmigranten is gemiddeld 10 weken en is zeer seizoenafhankelijk. De piek wat betreft seizoenarbeid ligt vooral in het derde kwartaal.³

Verder kan worden geconcludeerd dat de arbeidsmigranten relatief lange werkweken hebben. Van de arbeidsmigranten afkomstig uit de MOE-landen, werkt gemiddeld 37% tussen de 35 en 40 uur per week, ruim een derde van de migranten geeft aan tussen de 40 en 50 uur per week te werken en 8% geeft aan zelfs meer dan 50 uur te werken.⁴

¹ A.M. Westervrede et al. (2009), Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa; Een profielschets van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen, RISBO. Kenmerken hebben betrekking op de arbeidsmigranten die ingeschreven staan in de GBA.

² A.M. Westervrede et al (2009), Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa; Een profielschets van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen, RISBO.

³ N.G.L. Timmermans et al. (2008), De meerwaarde van de seizoenmigrant; onderzoek naar de omvang en de economische effecten van seizoenmigratie voor Nederland, Panteia-EIM.

⁴ A.M. Westervrede et al (2009), Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa; Een profielschets van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen, RISBO.

3 Woonsituatie arbeidsmigranten

3.1 Zoekkanalen voor huisvesting

Arbeidsmigranten zijn grofweg in twee groepen te verdelen. De eerste groep (en tevens de grootste) bestaat uit arbeidsmigranten die in het land van herkomst zijn geworven door een uitzendbureau en voor het overgrote deel ook door datzelfde uitzendbureau aan woonruimte worden geholpen. De tweede groep bestaat uit arbeidsmigranten die op eigen gelegenheid naar Nederland reizen en die daar van tevoren nog geen zekere dienstbetrekking hebben.

Een uitzendbureau kan de gewenste huisvesting op verschillende manieren realiseren. Het kan zelf woningen, kamers of eenheden op een recreatieterrein kopen of huren of contact zoeken met een organisatie die woningen of kamers verhuurt. Het uitzendbureau kan ook samen met andere partijen een hotel of pension laten (ver)bouwen voor de huisvesting van de arbeidsmigranten. Hiervoor gelden over het algemeen gemeentelijke regels en voorschriften. In de meeste gevallen is overleg met de gemeente daarom essentieel.¹

De arbeidsmigrant die op eigen gelegenheid naar Nederland komt, is zelf verantwoordelijk voor zijn huisvesting. Een groot deel van hen vindt huisvesting via familie of vrienden die al eerder in Nederland zijn gaan werken of dat nog steeds doen. De overige arbeidsmigranten die op eigen gelegenheid naar Nederland komen, zijn aangewezen op de particuliere woningmarkt – vaak in de vorm van huisjesmelkers.² Deze groep heeft geen recht op sociale woningbouw, omdat deze, vooral tijdelijke, arbeidsmigranten zich vaak niet inschrijven in de GBA. Een deel van deze tijdelijke arbeidsmigranten wordt ook door makelaars geweerd, omdat zij menen dat deze groep de borg of de huur niet of moeilijk kan opbrengen.³ Sommigen van deze arbeidsmigranten komen terecht op campings of recreatieterreinen. In het Westland maken uitzendbureaus soms gebruik van leegstaande bedrijfswoningen.

3.2 Rol van werkgever in huisvesting

Vanuit een gevoel van verantwoordelijkheid voor goede huisvesting en bij gebrek aan een redelijk alternatief kiest een deel van de werkgevers ervoor om zelf huisvesting te regelen voor zijn werknemers.⁴ Het gaat dan voornamelijk om uitzendbureaus/arbeidsbemiddelingsbureaus. Op basis van de interviews wordt geschat dat ongeveer twee derde van de arbeidsmigranten via uitzendbureaus aan woonruimte komt. Deze schattingen zijn slechts indicatief, maar ze geven wel aan dat een groot deel van de arbeidsmigranten, vermoedelijk meer dan de helft, via een uitzendbureau aan woonruimte komt. Uitzendbureaus hebben vaak een

¹ ABU (2009) Uitzendwerk special: Huisvesting van flexmigranten.

² E. Snel et al. (2011), De schaduwzijden van de nieuwe arbeidsmigratie; dakloosheid en overlast van Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten in Den Haag, Nicis.

³ Informatie afkomstig uit expertinterviews.

⁴ Nationale Verklaring van partijen betrokken bij de (tijdelijke) huisvesting van EU-arbeidsmigranten, Den Haag 28 maart 2012.

vestiging in het land van herkomst van waaruit ze de werving en later ook de huisvesting kunnen organiseren.

Het grootste deel van de uitzendbureaus is bonafide maar er is ook een klein deel malafide. Bonafide uitzendbureaus waarborgen de kwaliteit van woningen voor arbeidsmigranten, terwijl malafide uitzendbureaus dat vaak niet doen, wat onwenselijk is.¹

De heersende opinie is dat een uitzendbureau zelf geen huisvester is, maar wel verantwoordelijk is voor zijn werknemers: het heeft als het ware een zorgplicht voor haar werknemers. Op het moment dat er niet voldoende alternatieven zijn voor huisvesting van arbeidsmigranten anders dan door de uitzendbureaus zelf, is de rol van de werkgever als huisvester wenselijk. Als dat immers niet het geval is, zal het ten koste gaan van de kwaliteit van huisvesting. De rol van de werkgever als huisvester kan ook wenselijk zijn gezien het feit dat de woningmarkt niet erg transparant is voor een arbeidsmigrant die voor het eerst naar Nederland komt (ook vanwege het taalprobleem). Bijkomend voordeel is dat uitzendbureaus niet alleen woonruimte regelen maar vaak hun buitenlandse werknemers ook helpen met bijvoorbeeld het inrichten van de woning en het aansluiten van tv, internet en telefoon.

Een belangrijk nadeel van huisvesting door de werkgever is dat de positie van de arbeidsmigrant wankel is door de afhankelijkheid van de werkgever: de werkgever is niet alleen een werk- maar ook een woningverstrekker. Uitzendbureaus die werken met arbeidsovereenkomsten met een uitzendbeding, hoeven zich niet te houden aan een opzegtermijn. Wanneer het werk op is, dan heeft een uitzendkracht geen opzegtermijn van één of twee maanden voor het zoeken van een nieuwe baan, zoals gebruikelijk is voor medewerkers die in vaste dienst zijn. Daardoor kunnen arbeidsmigranten snel zonder werk en daarmee ook zonder woonruimte komen te zitten. Een te sterke afhankelijkheidsrelatie is onwenselijk. Ook wonen op het erf wordt als niet wenselijk beschouwd vanwege de afhankelijkheid van de werkgever.

3.3 Kwantiteit en kwaliteit huisvesting

De vraag naar huisvesting voor kortdurend verblijf is permanent: telkens nieuwe groepen arbeidsmigranten zoeken tijdelijk onderdak. Dat vraagt dus om permanente vormen van tijdelijke huisvesting. Hoewel er lokaal initiatieven worden genomen, is het aanbod ervan nog beperkt.² Vooral in het oogstseizoen (derde kwartaal van het jaar) kan er sprake zijn van een tekort aan geschikte woonruimte voor arbeidsmigranten. Woonruimte van arbeidsmigranten in het Westland is er in de vorm van leegstaande woningen van tuinders en enkele arbeidsmigrantenhotels. De beperkte beschikbaarheid van *geschikte* woonruimte heeft ook te maken met de tijdelijkheid van het verblijf van deze groep arbeidsmigranten in Nederland: door deze tijdelijkheid is deze groep minder geneigd tot sociale cohesie. Een aantal Nederlandse gemeenten heeft ook regelgeving die het aantal

¹ G.P. Walz, B. Frouws, D. Grijpstra (2010), Grenzen stellen, omvang van en maatregelen tegen malafide praktijken in de uitzendbranche, Panteia/Research voor Beleid.

² Nationale Verklaring van partijen betrokken bij de (tijdelijke) huisvesting van EU-arbeidsmigranten, Den Haag 28 maart 2012.

huisvestingslocaties voor arbeidsmigranten beperkt. Arbeidsmigranten vormen over het algemeen geen apart gedefinieerde doelgroep, in tegenstelling tot bijvoorbeeld studenten. Omdat veel tijdelijke arbeidsmigranten zo goedkoop mogelijk willen huren, is het voor woningcorporaties vaak niet winstgevend genoeg om ze als aparte doelgroep te benoemen. Via de ondertekening van de Nationale (intentie)Verklaring¹ onderkennen verschillende betrokken partijen dat er een kwantitatief en kwalitatief tekort is aan logies en kamergewijze verhuur die aansluit bij de behoefte en het budget van de arbeidsmigrant en stellen zij zichzelf tot doel kwalitatief en kwantitatief voldoende huisvesting te realiseren.²

3.4 Bezetting van woonruimten

Regionale gegevens over woonruimte zijn niet altijd beschikbaar, maar uit het landelijke beeld volgt dat, vanwege het krappe aanbod en natuurlijk ook de woonlasten, arbeidsmigranten uit de MOE-landen (zowel tijdelijk als permanent) veelal gebruikmaken van gedeelde woonruimte: gemiddeld deelt ongeveer 45% van de Poolse, Bulgaarse en Roemeense arbeidsmigranten de woning met één persoon, bijna een derde deelt de woning met 2 of meer personen en 22% van de migranten deelt de woning niet of alleen met zijn of haar partner. Wel zijn er verschillen waarneembaar tussen de arbeidsmigranten die lang en de arbeidsmigranten die maar voor een korte periode blijven. Van de arbeidsmigranten die permanent blijven, deelt 68,7% de slaapkamer en bij de tijdelijke arbeidsmigranten ligt dit aandeel zelfs op 80,2%.³

Het is moeilijk te overzien of – en zo ja, in welke mate – er sprake is van overbewoning in woningen waar arbeidsmigranten zijn gehuisvest. Ook uit de interviews kwam niet een eenduidig beeld naar voren. Wel is het zo dat er vanwege een tekort aan woonruimte (in het bijzonder in het oogstseizoen) veel arbeidsmigranten worden gehuisvest in woonkernen en krachtwijken. Daar ontstaat dan vaak wel overbewoning. Bij bonafide uitzendbureaus worden de regels over het algemeen goed nageleefd. Vanuit gemeenten zijn regels opgesteld over het maximale aantal personen in een woning. Dit aantal kan per gemeente verschillen. De laatste jaren vinden er geregeld controles plaats op het aantal arbeidsmigranten in een woning, door gemeenten en soms ook door brancheverenigingen (bij leden).

3.5 Veiligheid van huisvesting

Enerzijds worden veiligheidsvoorschriften door gemeenten opgesteld als het gaat om huisvesting van arbeidsmigranten (via het Bouwbesluit), anderzijds geldt voor uitzendondernemingen dat woningen van arbeidsmigranten moeten voldoen aan de SKIA-normen⁴. Normen over veiligheid zijn opgesteld in de Nationale Verklaring en aangevuld vanuit brancheverenigingen (ABU, NBBU). Er worden bij-

¹ Nationale Verklaring – van partijen betrokken bij de (tijdelijke) huisvesting van EU-arbeidsmigranten, Den Haag 28 maart 2012.

² Informatie afkomstig uit expertinterviews.

³ A.M. Westervrede et al. (2009), Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa; Een profielschets van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen, RISBO.

⁴ Stichting Keurmerk Internationale Arbeidsbemiddeling.

voorbeeld eisen gesteld aan het aantal brandblussers, rookmelders en een minimum woonoppervlakte per persoon. Door het toezicht hierop (ook door uitzendbureaus zelf) zijn woningen van arbeidsmigranten over het algemeen veilig te noemen. Bij malafide uitzendbureaus is het wel voorgekomen dat er te veel arbeidsmigranten in een eengezinswoning worden gehuisvest, waardoor niet aan de veiligheidseisen wordt voldaan. Op basis van de literatuur en de interviewresultaten schat Panteia dat het aandeel arbeidsmigranten waarvan de huisvesting niet aan alle veiligheidsvoorschriften voldoet, ligt tussen de 10 en 20%.

3.6 Inschrijving in de GBA

Het merendeel van de tijdelijke arbeidsmigranten die in 2009 werkzaam waren in het Stadsgewest Haaglanden, stond niet ingeschreven in de GBA (94%). Voor het totale aantal arbeidsmigranten geldt dat ongeveer de helft staat ingeschreven in de GBA. Het aandeel niet-ingeschreven arbeidsmigranten is hoog te noemen, maar het heeft wel betrekking op de situatie in 2009 en alleen op de tijdelijke arbeidsmigranten. Sinds enkele jaren voeren de gemeenten actief beleid om inschrijving in de GBA te stimuleren. Een voorbeeld hiervan is de gemeente Westland die vanaf 2011 actie heeft ondernomen om inschrijving in de GBA te stimuleren. Hierdoor is het aantal inschrijvingen fors toegenomen, waardoor deze groep arbeidsmigranten die beleidsmatig zeer van belang is, beter in kaart kan worden gebracht. Op dit moment is de woonplaats van de niet-ingeschreven migranten namelijk niet bekend, wat voor een knelpunt zorgt bij het in kaart brengen van de woningmarkt.¹

3.7 Tevredenheid en woonwensen

Tijdelijke arbeidsmigranten durven zich vaak niet uit te spreken over hun woonwensen vanwege de sterke afhankelijkheid van hun werkgever. Ze zijn bang hun baan (en huisvesting) te verliezen als ze aangeven een andere woonsituatie te prefereren. Tijdelijke arbeidsmigranten nemen daarom in de meeste gevallen genoegen met kwalitatief minder goede huisvesting. Belangrijker dan kwaliteit van huisvesting is de prijs van huisvesting. Tijdelijke arbeidsmigranten willen in een korte tijd zo veel mogelijk geld verdienen voor ze terugkeren naar het land van herkomst. Goedkope huisvesting draagt daaraan bij.

Uit de interviews komt naar voren dat de gemiddelde huur wordt geschat tussen de 50 en 80 euro per persoon per week. Tevens is de wetgeving ten aanzien van huren aangepast, zodat een arbeidsmigrant niet meer dan 20% van het minimumloon kwijt mag zijn aan huur.² Onder andere de gemeente handhaaft hierop.

¹ CBS, berekeningen Panteia/EIM.

² Minister Kamp van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft onlangs besloten dat de handhaving van de Wet minimumloon en minimumvakantiebijslag (Wml) door de Arbeidsinspectie op onderdelen effectiever en efficiënter moet worden uitgevoerd. De werkgever mag maximaal 20% van het fulltime Wml-loon of het fulltime Wml-jeugdloon aan huisvestingskosten (huur, water- en energiekosten) verrekenen en maximaal 10% van het fulltime Wml-loon aan zorgverzekeringspremie. bron <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/wetsvoorstellen/2011/04/20/registratieplicht-uitzendbureaus>.

Arbeidsmigranten die op eigen gelegenheid (voor het eerst) naar Nederland komen, hebben meestal behoefte aan een gedeelde woonruimte. Een vertrouwde omgeving (dezelfde mensen in dezelfde woonruimte) is belangrijk voor arbeidsmigranten, maar door de snelheid waarmee huisgenoten wisselen, blijft het gevoel van privacy vaak beperkt. Indien de partner van een arbeidsmigrant ook meekomt, heeft men juist de wens niet met andere arbeidsmigranten gehuisvest te worden. Vanwege de hoogte van de huren is dat overigens vaak lastig te realiseren.

Uit een studie onder arbeidsmigranten uit MOE-landen komt naar voren dat de helft (zeer) tevreden is over de huidige woonsituatie.¹ De tevredenheid hangt af van de verblijfsduur in Nederland. De arbeidsmigranten met een korte verblijfsduur, veelal tijdelijke arbeidsmigranten, zijn het minst tevreden over de huisvesting. Ruim een kwart geeft aan niet tevreden te zijn over de huidige huisvesting, tegenover 16% van de langer verblijvende migranten. Verder komt naar voren dat Bulgaren en Roemen over het algemeen vaker tevreden zijn over de huisvesting dan Polen.

De tevredenheid blijkt sterk afhankelijk te zijn van de mate van privacy. Arbeidsmigranten met zelfstandige woonruimte zijn het meest tevreden en deze tevredenheid neemt snel af naarmate het aantal kamergenoten toeneemt. Privacy en de prijs zijn de belangrijkste aspecten in de beoordeling van de woonruimte. Een deel van de arbeidsmigranten geeft ook aan bereid te zijn meer te betalen voor een woning wanneer de privacy hierdoor verbetert. Het beeld dat arbeidsmigranten alleen voor de laagste prijs kiezen en het geen probleem vinden om een kamer met 3 man te delen, moet worden bijgesteld.

Meer specifiek komt uit de studie naar voren dat arbeidsmigranten die in een hotel/hostel of pension zijn gehuisvest, over het algemeen zeer tevreden zijn over de voorzieningen. Arbeidsmigranten die in een recreatie- of vakantiewoning wonen, zijn daarentegen minder tevreden. Maar liefst 57% van deze groep is niet tevreden over de huisvesting en geen enkele respondent geeft aan hier wel tevreden over te zijn. Ook aspecten als dichterbij het werk wonen en in een betere buurt wonen, worden door een significant deel van de respondenten, respectievelijk 39% en 32%², als belangrijke woonwensen geuit.

¹ Landelijke studie onder arbeidsmigranten afkomstig uit MOE-landen. Het is aannemelijk dat de resultaten ook van toepassing zijn voor regio Haaglanden.

² A.M. Westervrede et al (2009), Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa; Een profielschets van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen, RISBO.

4 Arbeidsmarktsituatie arbeidsmigranten

4.1 Verdringingseffecten

Uit eerdere onderzoeken komt naar voren dat er niet of nauwelijks sprake is van verdringing van autochtone werknemers door arbeidsmigranten. Zo stelt EIM¹ dat er geen empirische ondersteuning is dat arbeidsmigranten binnenlandse werknemers verdringen en stelt een ander onderzoek² dat er op lokaal en sectoraal niveau sprake is van enige verdringing, maar op macroniveau niet of nauwelijks.

4.2 Migratiemotieven

Arbeidsmigranten kunnen vanuit verschillende motieven de wens hebben om (tijdelijk) in Nederland te gaan werken. Financieel gewin is vaak de belangrijkste, maar ook sociale motieven en de Nederlandse arbeidsmarktsituatie spelen een rol. Hieronder volgt een overzicht van de meest voorkomende migratiemotieven.

Financieel

De hoogte van het (minimum)loon verschilt sterk tussen het land van herkomst en Nederland. Vaak gaat het om een factor drie tot vier. Een laaggeschoolde baan in Nederland betaalt vaak beter dan een hooggeschoolde baan in het land van herkomst. Daarbij komt dat de kosten van levensonderhoud in het land van herkomst in verhouding lager liggen dan in Nederland. Sommige arbeidsmigranten hebben financiële binding met het land van herkomst: zij komen tijdelijk naar Nederland om genoeg geld te kunnen verdienen om het mogelijk te maken om in het land van herkomst een goed leven op te bouwen. Andere arbeidsmigranten bouwen door de tijdelijke arbeid een startkapitaal op om in eigen land investeringen in een eigen bedrijf gemakkelijker te kunnen realiseren.

Sociaal

De keuze om in Nederland aan de slag te gaan, kan ook voortkomen uit sociale netwerken van arbeidsmigranten: familie of vrienden hebben al eerder als arbeidsmigrant de weg naar Nederland gevonden en halen hun landgenoten over dezelfde weg te bewandelen. Tijdelijke migratie wordt daarbij nog eens vergemakkelijkt, omdat er in Nederland de mogelijkheid is om je met Engels en Duits verstaanbaar te maken. Ook de Nederlandse cultuur spreekt arbeidsmigranten over het algemeen wel aan. Op sociaal gebied kan ook de aanwezigheid van sociale voorzieningen en onderwijsvoorzieningen een motief zijn om in Nederland aan de slag te gaan. In een enkel geval is een relatie met een Nederlander/Nederlandse een reden om naar Nederland te reizen.

Arbeidsmarktsituatie

Naast het financiële voordeel van een baan in Nederland vinden arbeidsmigranten de arbeidsomstandigheden in Nederland soms aantrekkelijker dan in het land

¹ N.G.L. Timmermans et al. (2008), De meerwaarde van de seizoenmigrant; onderzoek naar de omvang en de economische effecten van seizoenmigratie voor Nederland, Panteia-EIM.

² N.G.L. Timmermans et al. (2008), De meerwaarde van de seizoenmigrant; onderzoek naar de omvang en de economische effecten van seizoenmigratie voor Nederland, Panteia-EIM.

van herkomst. Ook een ruimer aanbod van banen dan in het land van herkomst kan een reden zijn voor een tijdelijke baan in Nederland.

Landenvoorkeur

De landenvoorkeur van de seizoenmigranten verschilt per land van herkomst. In een uitgebreide studie over seizoenmigratie in 2008 kwam naar voren dat Nederland niet behoorde tot de top vijf in Polen, Bulgarije en Roemenië. Een belangrijk aandachtspunt dat in deze studie naar voren kwam, is de huisvesting. Deze was in Nederland van een beduidend lager niveau dan in de andere landen. Verder speelt de geografische ligging natuurlijk een belangrijke rol en de taal. In tabel 4 is de top vijf voorkeurslanden voor seizoenmigratie van Polen, Bulgarije en Roemenië van enkele jaren geleden weergegeven.

tabel 4 Landenvoorkeur voor tijdelijke migratie

Voorkeur	Polen	Bulgarije	Roemenië
1	Duitsland	Duitsland	Italië
2	Italië	VS	Spanje
3	Groot-Brittannië	Griekenland	Duitsland
4	Ierland	Italië	Griekenland
5	Spanje	Canada	Frankrijk

Bron: Panteia/EIM (2008), Meerwaarde van de seizoenmigrant.

Voor de Polen was Duitsland het populairste migratieland. Ook Groot-Brittannië en Ierland waren erg in trek, omdat daar geen beperkingen waren toen Polen toetrad tot de Europese Unie. Van de Poolse seizoenmigranten migreert circa 90 procent naar een van de top-vijf landen. Vanwege de economische crisis zal het aantal Poolse migranten naar Ierland en Spanje vanzelfsprekend zijn afgenomen, maar het merendeel qua aantallen Polen migreert permanent dan wel tijdelijk naar Duitsland, Italië en Groot-Brittannië.

De Bulgaren hebben net als de Polen Duitsland als populairste migratieland. Opvallend is de populariteit van de Verenigde Staten en Canada. Vermoedelijk hebben de Bulgaren die voor seizoenarbeid naar de VS gaan, plannen voor een definitieve vestiging en zullen het vooral de hoger opgeleide migranten zijn die voor deze landen kiezen. Voor de Roemenen was Italië het populairste migratieland, gevolgd door Spanje en Duitsland.

4.3 Werving- en selectieproces

Het overgrote deel van de arbeidsmigranten wordt geworven door uitzendbureaus, vaak naar aanleiding van een specifieke aanvraag van een opdrachtgever. De werving en selectie vindt soms plaats in Nederland, maar steeds vaker ook in het land van herkomst. Een aantal uitzendbureaus heeft inmiddels een vestiging of een partner in het land van herkomst, die de werving van arbeidsmigranten op zich neemt. Wervingskanalen in het land van herkomst zijn onder andere banenmarkten en vacaturewebsites. Van de werkzame arbeidsmigranten keert een groot deel in latere jaren weer terug om in Nederland aan de slag te gaan. Nieuw-

we mogelijke arbeidsmigranten worden vaak bij uitzendbureaus aangedragen door de huidige groep. Een kleine groep arbeidsmigranten vindt zelf de weg naar Nederland – zonder de hulp van uitzendbureaus – en gaat in Nederland aangekomen pas op zoek naar werk. Bij de selectie van arbeidsmigranten is het gevraagde opleidingsniveau van belang: naarmate het gevraagde opleidingsniveau voor een bepaalde functie hoger is, zal het selectieproces uitgebreider zijn. Bij een functie waar een laag opleidingsniveau is vereist, letten uitzendbureaus vooral op representativiteit in het algemeen en uiterlijke verzorging in het bijzonder. Het aandeel arbeidsmigranten dat werkzaam is via een uitzendbureau, is de laatste jaren toegenomen en de verwachting is dat het aandeel in de toekomst verder zal stijgen.

4.4 Opleidingsniveau

Het opleidingsniveau van arbeidsmigranten loopt erg uiteen. In de praktijk zijn arbeidsmigranten veelal overgekwalificeerd voor de baan die ze in Nederland accepteren, zoals bij banen in de tuinbouw. Vaak nemen zij hiermee uit vrije wil genoegen, omdat ze zo snel mogelijk aan het werk willen komen in Nederland en dan in korte tijd relatief veel geld kunnen verdienen.

Wel is het zo dat er dan doorgroeimogelijkheden zijn: naarmate arbeidsmigranten de Nederlandse taal beter gaan beheersen, kunnen ze soms verwachten door te groeien bij dezelfde werkgever.

Gemiddeld gezien hebben tijdelijke arbeidsmigranten een iets lager opleidingsniveau dan autochtonen maar hoger dan dat van de migranten van Turkse of Marokkaanse afkomst.¹ Verder komt uit de literatuur en de expertinterviews naar voren dat Polen en Roemenen vaker gestudeerd hebben dan Bulgaren.

4.5 Loonniveau en arbeidsomstandigheden

Het loonniveau en de loonontwikkeling van arbeidsmigranten is vergelijkbaar met dat van autochtone uitzendwerkers. Uitzendbureaus die zijn aangesloten bij een branchevereniging (ABU, NBBU), volgen voor al hun werknemers de loonontwikkeling zoals die is vastgelegd in de CAO, waarbij in de beginsituatie ten minste het vastgelegde minimumloon wordt betaald. Ten aanzien van het loonniveau is het wel zo dat arbeidsmigranten goedkoper kunnen worden ingeschaald, omdat ze vaker vanuit een werkloosheidssituatie worden geworven in vergelijking met autochtonen die vanuit een bestaande baan looneisen kunnen stellen. Arbeidsmigranten die worden geworven, zijn vaak jong waardoor ze ook relatief laag kunnen worden ingeschaald. Daarbij komt dat tijdelijke arbeidsmigranten relatief vaak van baan veranderen (vaak ook andersoortig werk) waardoor ze bij een nieuwe werkgever opnieuw laag worden ingeschaald.

Ook ten aanzien van de arbeidsomstandigheden van arbeidsmigranten geldt dat een uitzendbureau dat lid is van een branchevereniging, het arbobeleid voor al haar werknemers heeft vastliggen. Omdat tijdelijke arbeidsmigranten in korte tijd veel geld willen verdienen en vaak niet gebonden zijn aan hun gezin, dat

¹ A.M. Westervrede et al. (2009), Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa: Een profielschets van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen, RISBO.

vaak nog in het land van herkomst zit, zijn ze eerder bereid om bijvoorbeeld over te werken, wat ook uit de cijfers blijkt. Werkgevers moeten zich daarbij wel aan het vastgestelde arbobeleid houden. Malafide uitzendbureaus betalen niet altijd CAO-conform en ook het toezicht op de arbeidsomstandigheden is er vaak niet voldoende.

4.6 Recente arbeidsmarktontwikkelingen

Op de arbeidsmarkt voor arbeidsmigranten zijn een aantal recente ontwikkelingen zichtbaar.

Omdat de Nederlandse arbeidsmarkt in totaal de afgelopen tijd ruimer is geworden, kunnen meer vacatures worden opgevuld vanuit de Nederlandse markt. Dat kan ten koste gaan van arbeidsmigranten. Verder voert de Nederlandse overheid actief beleid om de instroom van Bulgaarse en Roemeense arbeidsmigranten af te remmen.

Een andere ontwikkeling is dat er meer en meer arbeidsmigranten naar Nederland komen vanuit landen in economische crisis zoals Spanje, Portugal en Griekenland. Ook is er een toename van het aantal Hongaarse arbeidsmigranten. De instroom van Poolse arbeidsmigranten zwakt af, omdat tewerkstelling in Duitsland tegenwoordig gemakkelijker is en dit land geografisch gezien voor Polen interessanter is.

Het is in de loop van de tijd minder complex geworden voor potentiële arbeidsmigranten om een baan en huisvesting in Nederland te vinden. Landgenoten hebben ervaring opgebouwd in Nederland en zij vertellen dit door. Daardoor komt het ook vaker dan vroeger voor dat tijdelijke arbeidsmigranten op eigen gelegenheid naar Nederland reizen en ter plekke een baan en huisvesting proberen te regelen. Dat gezegd hebbende, blijft het zo dat het merendeel van de tijdelijke arbeidsmigranten wordt geworven en gehuisvest door de uitzendbureaus/arbeidsbemiddelingsbureaus.

Een derde ontwikkeling is de recent verhoogde vraag naar (tijdelijke) arbeidsmigranten vanuit de sectoren zorg, metaal en techniek. Een laatste ontwikkeling is de tendens dat tijdelijke arbeidsmigranten gemiddeld steeds langer in Nederland blijven dan eerst: de periode van tijdelijkheid wordt opgerekt. In hoeverre er een verband bestaat tussen de laatste twee ontwikkelingen, is op dit moment nog niet bekend.

5 Mobiliteit: pendelstromen tussen gemeenten

5.1 Woon-werksituatie van arbeidsmigranten in Haaglanden

De woon-werksituatie hangt erg af van de gemeente waar arbeidsmigranten aan het werk worden gesteld: is daar ook voldoende woonruimte? Op het moment dat dit niet of onvoldoende het geval is, wordt er in andere gemeenten in de regio gezocht naar woonalternatieven. Daardoor ontstaat er een woon-werkpendel. Bovendien werken arbeidsmigranten vaak in tijdelijke projecten, waardoor ze geregeld van baan wisselen en in sommige gevallen ook van woonlocatie.

Meer specifiek vindt er – vanwege de uitgestrektheid van het Westland – een pendel plaats van tijdelijke arbeidsmigranten die weliswaar binnen het Westland wonen, maar toch niet dicht bij hun werk. Vanwege het beperkte aantal woningen voor arbeidsmigranten in het Westland is er daarnaast een pendel van en naar het Westland van arbeidsmigranten die zijn gehuisvest in grote steden als Den Haag en Rotterdam.

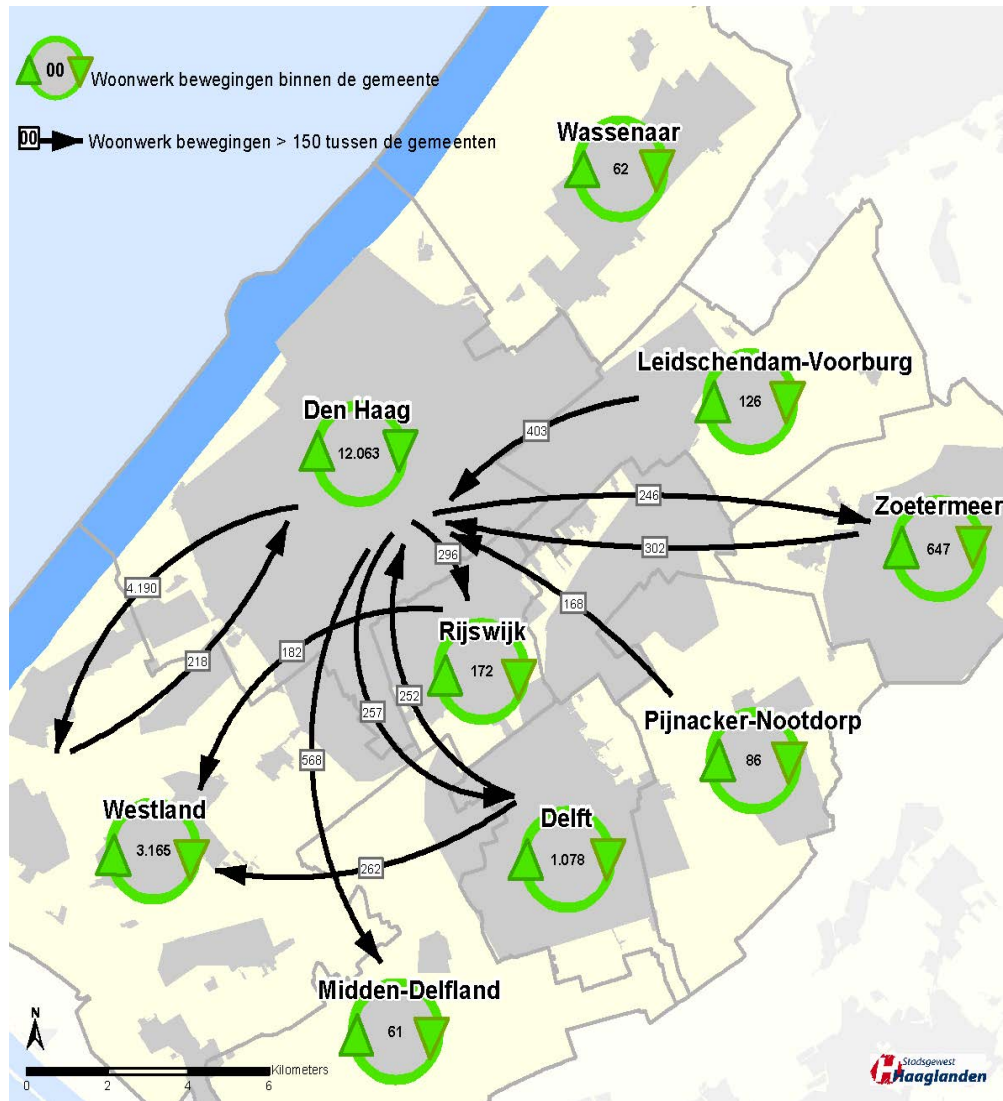
Vaak wordt een pendel door het uitzendbureau zelf georganiseerd door de inzet van groepsvervoer. Het gaat dan vaak om arbeidsmigranten die werkzaam zijn in arbeidsintensieve sectoren zoals de tuinbouw. Daar zijn immers veel handen nodig en is het efficiënt om groepsvervoer te organiseren. Een enkele keer worden er fietsen door het uitzendbureau aan arbeidsmigranten ter beschikking gesteld om de afstand tussen wonen en werken te overbruggen. Het al dan niet inzetten van groepsvervoer wordt in een aantal gevallen afgestemd met de gemeente waar de groepen arbeidsmigranten wonen. Zodoende kan er worden ingespeeld op eventuele parkeeroverlast van vele auto's van arbeidsmigranten wanneer ieder zijn eigen vervoer heeft.

5.2 Woon-werkpendelstromen arbeidsmigranten in Haaglanden

Om inzicht te krijgen in de pendelstromen tussen de werk- en woongemeenten in het Stadsgewest Haaglanden, heeft Panteia/EIM een pendelmatrix ontwikkeld waarmee pendelstromen in kaart kunnen worden gebracht van arbeidsmigranten die werkzaam zijn in het Stadsgewest Haaglanden. De woongemeente is afkomstig uit de GBA en uiteraard alleen beschikbaar voor de arbeidsmigranten die zich daadwerkelijk hebben ingeschreven bij de gemeente.¹ In Figuur 3 zijn de woon-werkbewegingen weergegeven van de arbeidsmigranten die werkzaam zijn in het Stadsgewest Haaglanden. In de groene pijlen wordt aangegeven hoeveel arbeidsmigranten in de betreffende gemeente zowel wonen als werken.

¹ Van de arbeidsmigranten die niet staan ingeschreven in de GBA, kan geen pendelmatrix worden berekend omdat de woonlocatie niet bekend is. Omdat de groep niet-GBA ingeschreven arbeidsmigranten, veelal tijdelijke migranten, wel degelijk een grote invloed heeft op de regio en qua aantallen groter is dan de groep GBA ingeschreven arbeidsmigranten, wordt uit praktisch oogpunt aangenomen dat de verdeling van woon- en werkgemeente gelijk is aan de arbeidsmigranten die zich wel in de GBA inschrijven. De totale aantallen arbeidsmigranten betreffen alle arbeidsmigranten, werkzaam in het Stadsgewest Haaglanden, zowel de arbeidsmigranten die zich hebben ingeschreven als de arbeidsmigranten die zich niet hebben ingeschreven in de GBA.

Figuur 3 Woon-werkbewegingen binnen en tussen gemeenten van arbeidsmigranten, werkzaam in het Stadsgebied Haaglanden (2009).

Bron: CBS, berekeningen Panteia, bewerking Stadsgebied Haaglanden.

Voor de gemeente Den Haag houdt dit bijvoorbeeld in dat van de bijna 17.000 arbeidsmigranten, die werkzaam zijn in deze gemeente, ruim 12.000 arbeidsmigranten (72%) ook in Den Haag wonen. Voor de gemeente Westland gaat het om ruim 3.000 arbeidsmigranten en in Midden-Delfland om 61.

De zwarte pijlen in het figuur geven de pendelstromen van arbeidsmigranten aan tussen de gemeenten van het Stadsgebied. Alleen de belangrijkste stromen qua aantallen zijn opgenomen in het figuur. In de praktijk bestaat er uiteraard ook pendel van en naar Wassenaar, maar qua absolute aantallen zijn deze stromen minder relevant. Een totaaloverzicht van de pendelstromen tussen de gemeenten is opgenomen in Bijlage I.

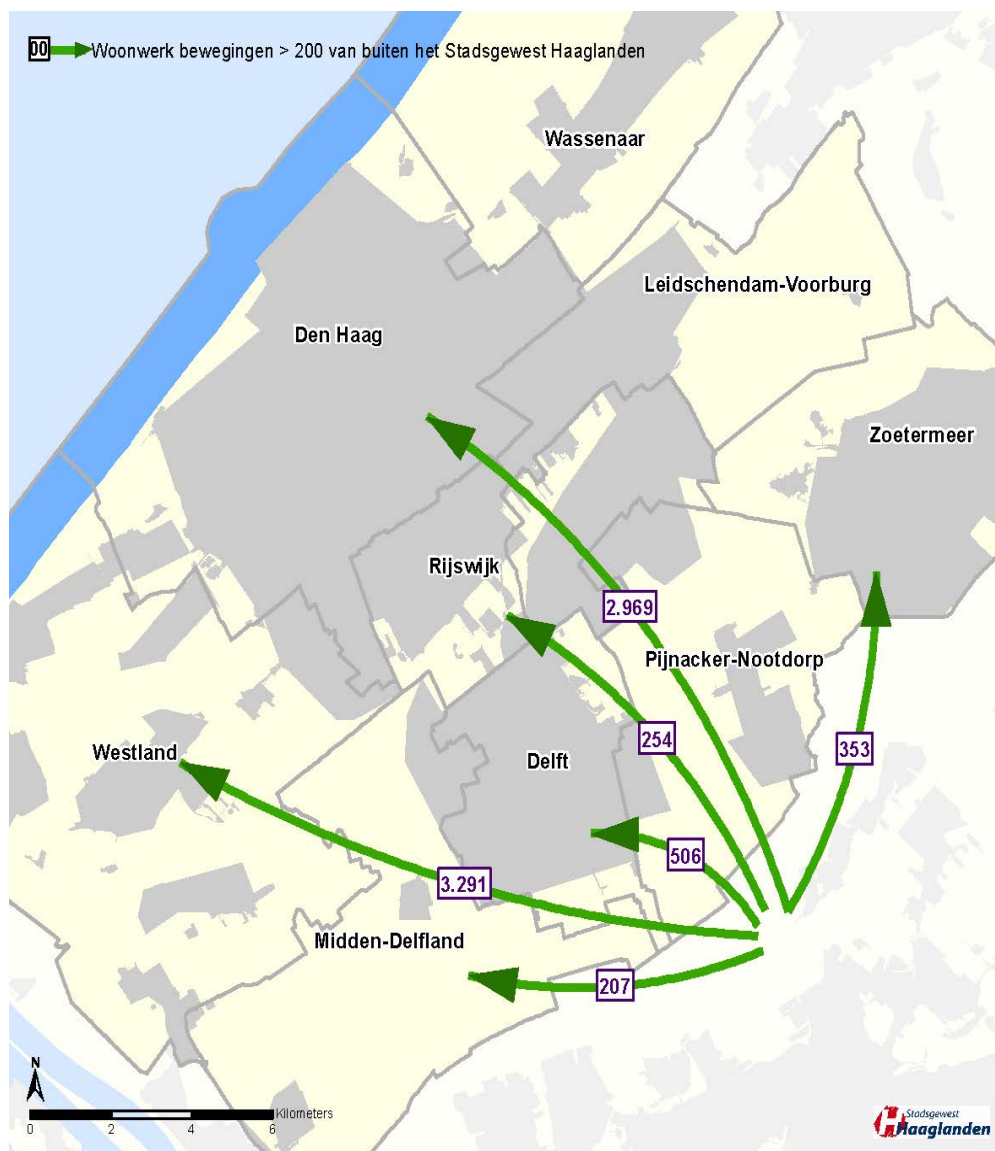
In de gemeente Westland zijn ruim 11.000 arbeidsmigranten uit de doelgroepen landen werkzaam, waarvan er 3.165 in Westland zelf wonen, 4.190 in Den Haag

en 262 in Delft. In Figuur 3 komt duidelijk naar voren dat er veel pendel van en naar Den Haag plaatsvindt. Hieruit kan worden geconcludeerd dat de gemeente Den Haag voor de regio een functie vervult voor zowel werkgelegenheid als huisvesting. Voor arbeidsmigranten die werkzaam zijn in de gemeente Midden-Delfland blijkt Den Haag qua aandeel de belangrijkste huisvester te zijn: 65% woont namelijk in Den Haag.

Verder blijkt op het niveau van het Stadsgewest dat 7.900 arbeidsmigranten (23% van het totaal) die werkzaam zijn in deze regio, buiten de regio wonen. Omgekeerd geldt ook dat van alle arbeidsmigranten uit de doelgroepen die in het Stadsgewest wonen, ongeveer 23% juist buiten de regio Haaglanden werkt. Hieruit kan worden geconcludeerd dat er een sterke onderlinge verwevenheid bestaat tussen de gemeenten, maar dat deze verwevenheid niet ophoudt bij de grenzen van het Stadsgewest. In Figuur 4 worden de pendelstromen weergegeven van arbeidsmigranten die werkzaam zijn in Stadsgewest Haaglanden, maar buiten het Stadsgewest wonen. Voor de gemeente Westland geldt dat bijna een derde van de werkende arbeidsmigranten buiten het stadsgewest woont (29%). Ook voor de migranten die in Den Haag en de gemeente Midden-Delfland werken, geldt dat een significant deel buiten het Stadsgewest woont, respectievelijk 18% en 24%.

7

Figuur 4 Woon-werkbewegingen van arbeidsmigranten, werkend in Haaglanden en wonend buiten Haaglanden (2009)

Bron: CBS, berekeningen Panteia, bewerkingen Stadsgevest Haaglanden.

Den Haag kan als belangrijkste huisvestingsgemeente worden gezien voor de arbeidsmigranten die werkzaam zijn in het Stadsgevest. Meer dan de helft (51%) woont namelijk in Den Haag. Vooral voor de gemeente Midden-Delfland en in mindere mate voor Westland vervult Den Haag een woonfunctie. Het vervullen van een woonfunctie hoeft niet per definitie als negatief te worden gezien. Huisvesting van arbeidsmigranten in achterstandswijken kan bijvoorbeeld een positieve impuls betekenen voor deze wijken, een stijging van de belastinginkomsten voor de gemeente en natuurlijk extra inkomsten voor de lokale detailhandel. In de gemeenten Westland en Midden-Delfland zijn in verhouding meer arbeidsmigranten werkzaam dan woonachtig.

6 Illegaal tewerkgestelde arbeidsmigranten Haaglanden

6.1 Ontwikkelingen

Het aantal illegalen en ook het aantal illegaal tewerkgestelde arbeidsmigranten¹ is de afgelopen jaren sterk afgenomen. Vooral door de uitbreiding van de Europese Unie is het aantal Europese illegale arbeidsmigranten sterk afgenomen. Een deel van de illegaliteit is immers gelegaliseerd. Het aantal illegalen in Nederland daalde licht vanaf 1997 en nam vanaf 1999 weer toe. In 2002 werd de top bereikt en daarna nam het aantal illegale vreemdelingen afkomstig uit Europese landen sterk af vanwege de uitbreiding van de Europese Unie in 2004 en 2007.²

6.2 Schattingen uit de literatuur

De schattingen van de aantallen illegaal tewerkgestelde arbeidsmigranten verschillen sterk per studie. Veelal is er geen eenduidige definitie of meeteenheid waardoor het onderling vergelijken van de schattingen vrijwel niet mogelijk is. Het land van herkomst verschilt bijvoorbeeld tussen de schattingen, soms betreft het alle illegalen en in andere gevallen juist alleen de illegaal tewerkgestelde migranten. In deze studie wordt een ruwe schatting gemaakt van de aantallen illegaal tewerkgestelde arbeidsmigranten en de ontwikkelingen van deze groep. De cijfers zijn echter indicatief.

In eerdere studies, zoals uit 2007, werd het aandeel illegaal tewerkgestelde werknemers door Groenewoud en van Rij geschat op 3% van alle werkenden en schattingen van EIM in 2008 liepen uiteen van 1% in de bouwnijverheid tot 7% in de sector industrie.³ Het vermoeden bestaat dat het merendeel afkomstig was uit landen buiten de EU en slechts 10% van Europese afkomst was.⁴

6.3 Illegaal tewerkgestelde werknemers Stadsgewest Haaglanden

Regionale data betreffende illegale tewerkstelling zijn veelal niet beschikbaar. In een studie van Research voor Beleid wordt wel ingegaan op enkele casestudies waarbij een van deze cases de gemeente Westland betrof.⁵ Deze gemeente wordt relatief vaak genoemd als een gemeente waar veel illegale tewerkstelling voor-

¹ Een illegaal tewerkgestelde arbeidsmigrant staat niet ingeschreven bij het UWV en/of werkt niet conform de CAO. Een deel van de illegaal tewerkgestelde arbeidsmigranten verblijft echter wel legaal in Nederland.

² P.G.M. Van der Heijden et al. (2011), Schattingen illegaal in Nederland verblijvende vreemdelingen 2009.

³ N.G.L. Timmermans et al. (2008), De meerwaarde van de seizoenmigrant; onderzoek naar de omvang en de economische effecten van seizoenmigratie voor Nederland, Panteia-EIM.

⁴ Rapport Tweede Kamer der Staten-Generaal (2011), Parlementair onderzoek Lessen uit recente arbeidsmigratie, Eindrapport, Arbeidsmigratie in goede banen, tijdelijke commissie lessen uit recente arbeidsmigratie.

⁵ P.B.M. van Teefelen et al. (2010), MOE-landers in de wijk; ervaringen en meningen van MOE-landers en wijkbewoners in drie Nederlandse gemeenten, Panteia-Research voor Beleid.

komt in de land- en tuinbouw. De geneigdheid om via de reguliere weg een tewerkstellingsvergunning aan te vragen voor buitenlandse arbeidskrachten lijkt bij tuinders in het Westland kleiner dan bij die in andere delen van Nederland.

In de illegale tewerkstelling spelen uitzendbureaus een belangrijke rol. Bij 30% van de gevallen zijn uitzendbureaus betrokken. Ook wordt er in de loop der jaren steeds vaker gebruikgemaakt van (Bulgaarse) 'schijnzzp'ers'.¹ Deze zzp'ers zijn feitelijk structureel in dienst, maar vanwege de zzp-constructie is er geen werkvergunning noodzakelijk en hoeven de opdrachtgevers, die feitelijk werkgever zijn, geen sociale premies af te dragen.

Mede op basis van eerdere schattingen uit de literatuur en de uitkomsten van de expertinterviews en gezien de dalende trend schat Panteia/EIM het percentage illegaal tewerkgestelde werknemers in het Stadsgewest tussen de 3% en 5% van alle arbeidsmigranten die werkzaam zijn in het Stadsgewest. Binnen het Stadsgewest zijn op basis van deze raming tussen de 3.500 en 6.000 illegaal tewerkgestelde werknemers actief, waarvan een klein deel van Europese afkomst is. Het aantal illegaal tewerkgestelde werknemers uit de doelgroepen in het Stadsgewest betreft enkele honderden werknemers.²

6.4 Sociale en economische effecten

Het fenomeen illegale tewerkstelling blijkt anno nu minder groot te zijn dan verwacht. Veel werkgevers die voor 2007 met Polen werkten, doen dat nu nog steeds omdat ze erg tevreden over hen zijn. De verschuiving naar alternatieve illegale tewerkstellingen in de vorm van Bulgaren, Roemenen en werknemers met andere achtergronden heeft niet zichtbaar plaatsgevonden. Wel zoeken de arbeidsbemiddelaars en werkgevers nu naar andere manieren om te besparen op de kosten zoals onderbetaling, te veel uren laten werken, buitengewoon hoge woonlasten, hoge reiskosten, hoge boetes voor te laat komen en schade in huis of te laat ziek melden. Er heeft dus een verschuiving plaatsgevonden van illegale tewerkstelling naar malafiditeit.³

Het is moeilijk te bepalen wat de exacte economische gevolgen zijn van arbeid van migranten die illegaal tewerk worden gesteld. Illegale arbeid wordt niet rechtstreeks gemeten en in elke vorm van enquêtes zal een bepaalde vorm van sociaal wenselijke antwoorden en selectiviteit zitten. Uit diverse studies blijkt dat het effect op de loonvoet van arbeidsmigranten minimaal is en dat er ook vrijwel geen verdringing plaatsvindt. Het aantal illegale arbeidsmigranten is vele malen kleiner dan het totale aantal arbeidsmigranten waardoor het effect van deze groep op de economie verwaarloosbaar klein zal zijn.⁴

¹ B. Frouws et al (2010), Illegaal aan de slag, onderzoek naar illegale tewerkstelling in Nederland.

² Schattingen dienen als indicatief te worden gezien voor de aantallen illegaal tewerkgestelde werknemers in Haaglanden.

³ B. Frouws et al (2010), Illegaal aan de slag, onderzoek naar illegale tewerkstelling in Nederland.

⁴ N.G.L. Timmermans et al. (2008), De meerwaarde van de seizoenmigrant; onderzoek naar de omvang en de economische effecten van seizoenmigratie voor Nederland, Panteia-EIM.

Ook belangenbehartigers herkennen het beeld dat het aantal illegaal tewerkgestelde arbeidsmigranten in de loop van de tijd is gedaald en dit wordt bevestigd tijdens de interviews die zijn afgenomen. Uit controles van de Arbeidsinspectie is gebleken dat er ten opzichte van drie jaar geleden aanmerkelijk minder illegaal tewerkgestelde arbeidsmigranten in Nederland actief zijn.¹ Wel bestaat bij enkele belangenbehartigers het vermoeden dat een groot deel van dit beperkte aantal illegaal tewerkgestelde tijdelijke arbeidsmigranten actief is in de regio Haaglanden, maar harde cijfers zijn er niet. Door de huidige economische crisis is het mogelijk dat bedrijven die in slecht weer zitten, de keuze 'moeten' maken tussen ofwel failliet gaan ofwel gebruikmaken van illegale arbeid om zodoende de loonkosten te drukken. Daardoor kan het aantal illegaal tewerkgestelde (tijdelijke) arbeidsmigranten de laatste tijd weer gestegen zijn. Malafide uitzendbureaus worden zo beloond en er ontstaat oneerlijke concurrentie.

¹ Dat heeft betrekking op de door de Arbeidsinspectie gecontroleerde bedrijven en zegt daarmee niet direct iets over het gehele Nederlandse bedrijfsleven.

7 Toekomstverwachtingen (2015)

De verwachting is dat er voorlopig behoefte zal blijven bestaan aan arbeidsmigranten. Nederlandse werklozen kunnen of willen ook in de toekomst niet alle openstaande vacatures opvullen. Het zal dan vaak ook gaan om specifieke sectoren zoals de tuinbouw. Naast de tuinbouw zijn ook de sectoren logistiek en techniek, die steeds minder populair worden onder studenten, sectoren die de komende tijd arbeidsmigranten zullen aantrekken.

Panteia/EIM verwacht dat het totale aantal arbeidsmigranten in de toekomst nog verder zal toenemen, ook in het Stadsgewest Haaglanden. Voor een deel komt dat door de toename van arbeidsmigranten uit landen waar het economisch slecht gaat (waar een hoge werkloosheid heerst). Voorbeelden daarvan zijn Griekenland, Spanje en Portugal. Toch is het de vraag in hoeverre Nederlandse werkgevers bereid zijn te investeren in die nieuwe groepen arbeidsmigranten: voorlichting, werving en selectie in andere talen dan bijvoorbeeld het Pools en het Bulgaars is kostbaar. Bovendien kan het creëren van een te heterogene groep werknemers een werkgever afschrikken. Voor een ander deel zal dat komen door de komst van arbeidsmigranten die door goede verhalen van landgenoten naar Nederland komen. Het aantal arbeidsmigranten dat op eigen gelegenheid naar Nederland komt, zal ook stijgen omdat er in het buitenland meer kennis is zowel over de arbeidsmarkt als over de woningmarkt in Nederland. Vooral via vrienden, familie en kennissen wordt informatie uitgewisseld door de arbeidsmigranten die al eerder in Nederland hebben gewerkt. Tevens zal er een verhoogde vraag naar arbeidsmigranten ontstaan in die sectoren, waar een tekort aan Nederlands aanbod dreigt. Voorbeelden daarvan zijn de zorg, de metaalsector en de logistiek.

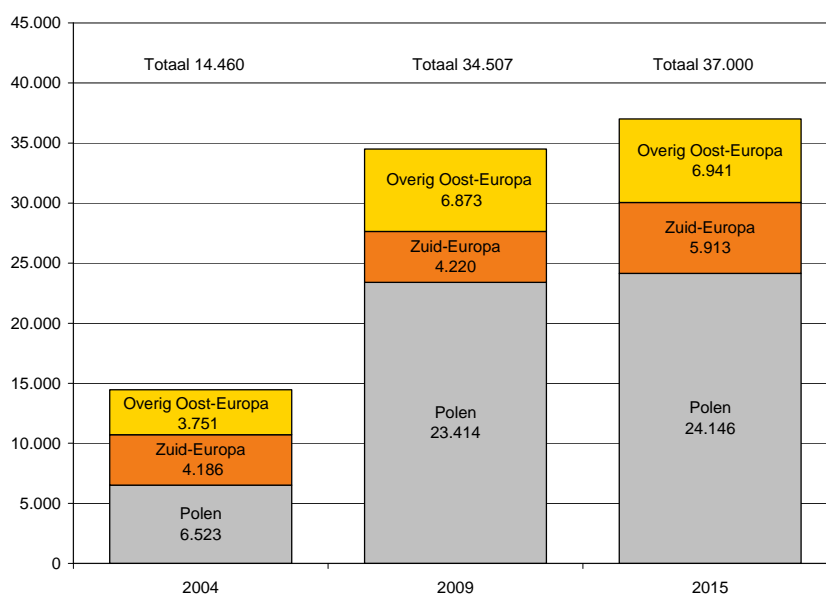
Voor 2015 wordt het aantal arbeidsmigranten uit de doelgroeplanden, werkzaam in het Stadsgewest geraamd op 37.000 migranten.¹ Het aantal arbeidsmigranten neemt ten opzichte van de situatie in 2009 toe met ongeveer 7%. Het aantal Polen zal toenemen met 3%, het aantal Zuid-Europese migranten met 40% en het aantal overige Oost-Europese migranten met 1%. De ontwikkelingen zijn lager dan in eerdere schattingen. De economische crisis heeft een negatief effect op de werkgelegenheid in de sectoren waar de arbeidsmigranten veelal werkzaam zijn zoals de bouw, de landbouw, de transportsector en de voedings- en genotmiddelenindustrie. De verwachte groei zal dan ook voornamelijk in de zorgsector worden gerealiseerd.

Vooraf van de arbeidsmigranten, afkomstig uit Zuid-Europa wordt een sterke stijging verwacht. Er zijn zelfs al signalen dat Spanjaarden in Noord-Afrikaanse landen aan het werk gaan als arbeidsmigrant. Ze gaan onder andere aan de slag in callcenters, de bouw, de toeristenbranche of als au pair. Vooral voor de Spanjaarden die na 2 jaar hun werkloosheidsuitkering kwijtraken, is de nood op dit moment hoog. Een tweede groep zijn de net afgestudeerde Spanjaarden. Deze groep krijgt voor een half jaar een uitkering van 426 euro per maand. Wanneer

¹ Schattingen gebaseerd op geraamde werkgelegenheidsontwikkelingen in de relevante sectoren voor arbeidsmigranten in combinatie met het aandeel in de totale werkgelegenheid. De resultaten zijn geconfronteerd met de resultaten uit de expertinterviews.

deze uitkering afloopt, hebben de jongeren veelal door weinig werkervaring en zwartwerk geen recht meer op een uitkering. De lonen in Marokko zijn in vergelijking met de Europese lonen laag. Voor de laagbetaalde banen in Marokko verdienen de Spanjaarden tussen de 300 en 600 euro per maand. Hier staat wel tegenover dat de kosten voor het levensonderhoud in Marokko laag zijn.¹ Voor de Polen zal de stijging de komende jaren afvlakken. De economische situatie in Polen verbetert jaarlijks, waardoor de werkgelegenheid in dit land zal toenemen.

Figuur 5 Toekomstverwachtingen arbeidsmigranten (tijdelijk en permanent) uit de doelgroepen in Stadsgewest Haaglanden

Bron: CBS, berekeningen Panteia/EIM.

De toename van het aantal arbeidsmigranten in het Stadsgewest zal zorgen voor een lichte extra woningdruk op het huidige woningaanbod. Zowel het aantal tijdelijke als het aantal permanente arbeidsmigranten zal naar verwachting licht toenemen.

Binnen de groep arbeidsmigranten zullen enkele verschuivingen optreden. Allereerst verblijven steeds meer Polen voor langere tijd in Nederland, waardoor deze meer een beroep doen op de reguliere (permanente) huisvesting in plaats van op de tijdelijk huisvesting. Daarentegen zullen de migranten uit Zuid-Europa in eerste instantie gebruikmaken van tijdelijke woonruimte en vullen zij hiermee het gat van de Polen op. Het is op dit moment moeilijk in te schatten of de extra woningdruk vooral bij de tijdelijke of juist bij de permanente huisvesting zal komen te liggen. Hier komt bij dat de toename naar verwachting relatief klein is, waardoor het de vraag is of hiervoor aanvullend beleid van de gemeenten noodzakelijk is.

¹ Informatie afkomstig van Nieuwsuur, Spaanse Jongeren naar Marokko.

8 Samenvatting en conclusies

In deze studie is onderzoek gedaan naar de mate van urgentie van huisvesting voor tijdelijke arbeidsmigranten in het Stadsgebied Haaglanden. Hiervoor zijn de arbeidsmigranten in de regio in kaart gebracht en is er onderzocht wat de huidige situatie op de woningmarkt is voor arbeidsmigranten. De doelgroep van deze studie bestaat uit arbeidsmigranten, afkomstig uit Oost- en Zuid-Europa.

Huisvesting van (tijdelijke) arbeidsmigranten

- Vooralsnog is er een kwalitatief tekort aan geschikte woonruimte voor arbeidsmigranten en vooral voor tijdelijke arbeidsmigranten. Kwantitatief is er geen sprake van een tekort, omdat alle migranten immers woonruimte hebben. De woningen sluiten echter niet altijd aan bij de woonwensen van de arbeidsmigrant. Uit een studie komt naar voren dat van de permanente arbeidsmigranten 16% niet tevreden is over de huisvesting en bij de tijdelijke migranten ligt dit aandeel op 25%.
- De tevredenheid blijkt sterk afhankelijk te zijn van de mate van privacy. Arbeidsmigranten met zelfstandige woonruimte zijn het meest tevreden en deze tevredenheid neemt snel af naarmate het aantal kamergenoten toeneemt. Ook de prijs is van belang, maar wel in relatie tot de kwaliteit van de woning. Privacy en prijs zijn dan ook de belangrijkste aspecten bij de beoordeling van de woonruimte. Een deel van de arbeidsmigranten geeft ook aan bereid te zijn meer te betalen voor een woning, wanneer de privacy hierdoor verbetert. Het beeld dat arbeidsmigranten alleen voor de laagste prijs kiezen en het geen probleem vinden om een kamer met 3 man te delen, moet worden bijgesteld.
- Andere aspecten die als belangrijk worden ervaren, zijn een goede buurt en de woon-werkafstand.
- Over het algemeen zijn migranten die zijn gehuisvest in een recreatie- of vakantiewoning, het minst tevreden over de huisvesting.
- De beperkte beschikbaarheid van kwalitatief goede woonruimte voor tijdelijke arbeidsmigranten komt onder andere doordat arbeidsmigranten door hun tijdelijke verblijf in Nederland minder geneigd zijn tot sociale cohesie. Tijdelijke huisvesting concentreert zich dan vaak in woonkernen en krachtwijken. De groep tijdelijke arbeidsmigranten is voor woningcorporaties niet altijd voldoende winstgevend om er specifiek op in te zetten. De Nationale Verklaring stelt als doel om kwalitatief en kwantitatief voldoende tijdelijke huisvesting te realiseren voor arbeidsmigranten.
- Het grootste deel van de arbeidsmigranten wordt door het uitzendbureau aan woonruimte geholpen. Een minderheid die op eigen gelegenheid naar Nederland reist, moet hier nog zelf werk en woonruimte vinden. Vaak gebeurt dat via familie of vrienden.
- Een uitzendbureau in de rol van huisvester is alleen wenselijk als er niet voldoende alternatieven zijn voor goede huisvesting van arbeidsmigranten en als het gaat om arbeidsmigranten die voor het eerst naar Nederland komen. De rol als huisvester kan als onwenselijk worden gezien als er een te sterke afhankelijkheidsrelatie tussen arbeidsmigrant en werkgever ontstaat, vooral in het geval van arbeidsovereenkomsten met uitzendbeding.

- De veiligheidsvoorschriften in woonruimten van arbeidsmigranten worden zowel door gemeenten opgesteld als door de uitzendbranche via de SKIA. Door de strenge handhaving van deze veiligheid zijn de woningen van arbeidsmigranten over het algemeen veilig te noemen. De vraag is echter hoe het met de veiligheid is gesteld in woningen van arbeidsmigranten in dienst bij malafide uitzendbureaus.
- Vanwege de sterke afhankelijkheidsrelatie met de werkgever (die immers ook vaak huisvester is) durven arbeidsmigranten zich vaak niet uit te spreken over hun woonwensen; ze nemen genoeg met de huisvesting die hun is toegewezen.
- 94% van het totale aantal tijdelijke arbeidsmigranten in het Stadsgewest Haaglanden was in 2009 niet ingeschreven in de GBA. Sinds enkele jaren voeren gemeenten echter actief beleid om inschrijving in de GBA te stimuleren. Daardoor is het aantal inschrijvingen inmiddels fors toegenomen.

Omvang en kenmerken arbeidsmigranten Stadsgewest Haaglanden

In totaal zijn er 34.000 arbeidsmigranten uit de doelgroepen werkzaam in het Stadsgewest Haaglanden. De belangrijkste kenmerken van de arbeidsmigranten zijn als volgt:

- Het aantal arbeidsmigranten in de regio is in de periode 2004-2009 toegenomen met 139%.
- Het merendeel van de arbeidsmigranten is afkomstig uit Polen (68%). De overige groep bestaat uit Zuid-Europese arbeidsmigranten (15%) en migranten uit de overige Oost-Europese landen (17%).
- In de gemeenten Den Haag en Westland is het merendeel van de migranten in de regio werkzaam. Ook in Midden-Delfland zijn relatief veel arbeidsmigranten werkzaam.
- In alle gemeenten van het Stadsgewest Haaglanden zijn arbeidsmigranten werkzaam en woonachtig. Het aspect arbeidsmigratie heeft duidelijk een regionaal karakter en stopt niet bij de gemeente- en/of regiogrenzen.
- Bijna 60% van de arbeidsmigranten in de regio is tijdelijke migrant en keert terug naar het land van herkomst.
- De migranten zijn relatief jong te noemen: ruim 40% is jonger dan 30 jaar.
- Een groot deel, vooral de tijdelijke migranten, werkt via een uitzendbureau. Ook is de zorgsector in opkomst.
- Een groot aandeel van de arbeidsmigranten is vrouw. Van de arbeidsmigranten die zich inschrijven in de GBA, is dat zelfs 52%.

Arbeidsmarktsituatie arbeidsmigranten

- Uit onderzoek is gebleken dat van verdringing van autochtone werknemers door arbeidsmigranten op de Nederlandse arbeidsmarkt niet of nauwelijks sprake is.
- Arbeidsmigranten hebben verschillende motieven om in Nederland te gaan werken. Financieel gewin is een van de belangrijkste: het minimumloon in Nederland is vaak drie tot vier keer zo hoog als in het land van herkomst. Ook de aanwezigheid van familie en vrienden in Nederland of de goede verhalen van hen over Nederland is een vaak gehoord motief. De Nederlandse cultuur spreekt arbeidsmigranten aan en ook de mogelijkheid om je in Nederland met Engels en Duits verstaanbaar te maken, is een motief. De ar-

beidsmarkt in Nederland vindt men vaak aantrekkelijk vanwege het ruime aanbod van banen (in vergelijking met het land van herkomst) en de goede arbeidsomstandigheden.

- Het grootste deel van de arbeidsmigranten wordt geworven door uitzendbureaus. Steeds vaker vindt werving en selectie in het land van herkomst plaats via een vestiging of een zakelijke partner van het uitzendbureau. Nieuwe mogelijke arbeidsmigranten worden vaak bij het uitzendbureau aangedragen door de huidige groep arbeidsmigranten. Een kleine groep gaat op eigen gelegenheid naar Nederland en zoekt ter plekke werk en woonruimte.
- Het opleidingsniveau van arbeidsmigranten loopt erg uiteen. Het komt voor dat hoger opgeleide arbeidsmigranten overgekwalificeerd zijn voor het werk dat ze in Nederland doen. Dit is echter vaak uit vrije wil: ze willen zo snel mogelijk en in korte tijd veel geld verdienen en nemen genoeg met een baan onder hun opleidingsniveau.
- Het loonniveau en de loonontwikkeling zijn in principe voor arbeidsmigranten niet anders dan voor autochtone werknemers: dit is in de CAO vastgelegd. Arbeidsmigranten kunnen wel vaak lager worden ingeschaald als ze vanuit een werkloosheidssituatie komen dan een Nederlandse werknemer die op dat moment nog ergens anders werkt. De relatief lage inschaling heeft ook te maken met de gemiddeld lage leeftijd van arbeidsmigranten en de snelheid waarmee ze van baan veranderen.
- Ook de arbeidsomstandigheden zijn voor alle werknemers vastgelegd in de CAO. Omdat arbeidsmigranten in korte tijd zo veel mogelijk geld willen verdienen en hun gezin vaak niet in Nederland verblijft, zijn ze wel eerder dan autochtone werknemers bereid om bijvoorbeeld over te werken. Hoe de arbeidsomstandigheden bij malafide uitzendbureaus zijn, is de vraag.
- Recente ontwikkelingen op de arbeidsmarkt voor arbeidsmigranten zijn: het verruimen van de Nederlandse arbeidsmarkt waardoor relatief veel vacatures kunnen worden opgevuld door Nederlanders; een toename van arbeidsmigranten uit landen waar het economisch slecht gaat, zoals Spanje, Portugal en Griekenland; een verhoogde vraag naar arbeidsmigranten in de sectoren zorg, metaal en techniek; een oprekking van de periode van tijdelijkheid van arbeidsmigranten.

Mobiliteit: pendelstromen

De woon-werksituatie hangt in het algemeen per gemeente erg af van of er in die gemeente waar arbeidsmigranten aan het werk worden gesteld, ook voldoende woonruimte is. Op het moment dat dit niet of onvoldoende het geval is, wordt er in andere gemeenten in de regio gezocht naar woonalternatieven. Daardoor ontstaat er een woon-werkpendel. Op basis van de pendelmatrixen die Panteia/EIM voor het Stadsgebied Haaglanden heeft ontwikkeld, kan het volgende worden geconcludeerd:

- 77% van de migranten, werkzaam in Haaglanden, woont ook in het Stadsgebied en 23% woont buiten de regio.
- De verwevenheid tussen de gemeenten houdt dus niet op bij de grenzen van het Stadsgebied. Ongeveer een kwart van de arbeidsmigranten woont of werkt namelijk buiten het Stadsgebied.
- Den Haag is een belangrijke gemeente qua huisvesting en in het bijzonder voor Westland en Midden-Delfland. Den Haag vervult duidelijk een woonfunctie voor de arbeidsmigranten in deze twee gemeenten. Voor Den Haag kan

deze woonfunctie een impuls geven aan de achterstandbuurten, de lokale detailhandel en natuurlijk aan de gemeentelijke belastinginkomsten.

- Gemeenten kunnen elkaar versterken door intensievere samenwerking op het gebied van werkgelegenheid en huisvesting.

Niet-geregistreeerde arbeidsmigranten

De schattingen van de aantallen illegaal tewerkgestelde arbeidsmigranten verschillen sterk per studie. Veelal is er geen eenduidige definitie of meeteenheid waardoor het onderling vergelijken van de schattingen vrijwel niet mogelijk is. In deze studie is een ruwe schatting gemaakt van de aantallen illegaal tewerkgestelde arbeidsmigranten en de ontwikkelingen van deze groep. De cijfers zijn echter indicatief.

- Het aantal illegale werknemers in het Stadsgewest Haaglanden wordt geschat op 3.500 tot 6.000 waarvan het merendeel afkomstig is van landen buiten de EU.
- Er is een dalende trend: het aantal illegaal tewerkgestelde arbeidsmigranten is afgenomen. Deze daling kan grotendeels worden verklaard door de uitbreiding van de Europese Unie met de MOE-landen.
- Uitzendbureaus spelen een belangrijke rol. Bij 30% van de gevallen zijn uitzendbureaus betrokken. Enige nuancering: hoe dan ook werkt een groot deel van de tijdelijke arbeidsmigranten via een uitzendbureau, waardoor de kans dat een uitzendbureau erbij betrokken is, relatief hoog is.
- Schijnzppers zijn in opkomst. Deze groep is structureel in dienst, maar in juridische zin geen werknemer.

Toekomstverwachtingen (2015)

Panteia/EIM verwacht dat het totale aantal arbeidsmigranten in de toekomst nog verder zal toenemen – ook in het Stadsgewest Haaglanden. Dat komt onder andere door de toename van arbeidsmigranten uit landen waar het economisch slecht gaat, door de komst van arbeidsmigranten die door goede verhalen van landgenoten naar Nederland komen, door een toename van het aantal arbeidsmigranten dat op eigen gelegenheid naar Nederland komt en door een verhoogde vraag naar arbeidsmigranten in specifieke sectoren als de zorg, de metaalsector en de logistiek.

- Voor 2015 wordt het aantal arbeidsmigranten uit de doelgroepen, werkzaam in het Stadsgewest geraamd op 37.000 migranten, een stijging van 7% ten opzichte van de situatie in 2009.
- Er is vooral een sterke toename van de instroom van arbeidsmigranten uit Zuid-Europa.
- Het aantal Polen neemt nog wel toe, maar de groei zwakt af door een verbeterde situatie in het thuisland en door daling van de werkgelegenheid in sectoren waarin de migranten veelal werkzaam zijn.
- Toename van arbeidsmigranten kan zorgen voor lichte extra druk op de woningmarkt, maar de toename zal vermoedelijk gering zijn.

Aanbevelingen:

- Vanwege het kwalitatieve tekort aan woonruimte wordt aanbevolen een uitgebreidere inventarisatie uit te voeren van de woonwensen en het beschikbare woningaanbod in het Stadsgewest Haaglanden. Van belang is te onderzoeken of vraag en aanbod in evenwicht zijn en of acties door de overheid, instellingen en bedrijfsleven gewenst zijn.
- De groep arbeidsmigranten die woonachtig is in recreatie- of vakantieoningen, is het minst tevreden over de huisvesting. Aanbevolen wordt om voor deze groep te zoeken naar verbeteringen. Dit kan zijn door de huidige situatie op vakantieparken te verbeteren of door te zoeken naar bruikbare alternatieven voor deze groep.
- Voor goed beleid is gedetailleerde informatie essentieel. Voor het grote aantal arbeidsmigranten dat niet staat ingeschreven in de GBA, is niet bekend waar deze gehuisvest zijn. Daarom wordt aanbevolen inschrijving in de GBA (nog) actiever te stimuleren. Tevens kan als alternatief worden onderzocht of bij de inschrijving bij de polisadministratie van UWV niet meer achtergrondkenmerken kunnen worden meegenomen.
- Uit de pendelstromen komt naar voren dat er grote onderlinge verwevenheid is tussen de gemeenten in het Stadsgewest. Meer samenwerking tussen gemeenten wordt aanbevolen, waardoor de gemeenten elkaar kunnen versterken op het gebied van huisvesting en werkgelegenheid.

BIJLAGE I Woon-werkpendelstromen

De pendelmatrix dient als volgt te worden geïnterpreteerd: in de eerste kolom is de werklocatie van de arbeidsmigrant weergegeven en in de tweede kolom het aantal arbeidsmigranten dat in deze gemeenten werkzaam is. Vervolgens zijn deze aantallen verdeeld naar de woongemeente over de kolommen.¹

Tabel 5 Woon-werkpendelstromen arbeidsmigranten, werkzaam in Stadsgewest Haaglanden (2009)

Werklocatie verticaal/ Woongemeente horizontaal	Aantallen	Delft	Den Haag	Rijswijk	Wassenaar	Zoetermeer	Westland	Midden-Delfland	Leidschendam-Voorburg	Pijnacker-Nootdorp	Buiten Stadsgewest	Totaal
Delft	2.086	52%	12%	2%	<1%	2%	<1%	1%	2%	4%	24%	100%
Den Haag	16.778	2%	72%	2%	<1%	2%	1%	<1%	2%	1%	18%	100%
Rijswijk	953	10%	31%	18%	<1%	3%	4%	<1%	3%	3%	27%	100%
Wassenaar	229	1%	25%	2%	27%	3%	<1%	<1%	6%	<1%	35%	100%
Zoetermeer	1.395	2%	18%	2%	<1%	46%	1%	<1%	5%	1%	25%	100%
Westland	11.386	2%	37%	2%	<1%	1%	28%	1%	1%	<1%	29%	100%
Midden-Delfland	879	2%	65%	<1%	<1%	<1%	2%	7%	1%	<1%	24%	100%
Leidschendam-Voorburg	448	<1%	31%	4%	1%	10%	2%	<1%	28%	<1%	24%	100%
Pijnacker-Nootdorp	353	9%	20%	1%	<1%	6%	1%	<1%	6%	24%	33%	100%
Stadsgewest totaal	34.507	5%	52%	2%	<1%	4%	10%	1%	2%	1%	23%	100%

Bron: CBS, berekeningen Panteia/EIM.

¹ Van de arbeidsmigranten die niet ingeschreven staan in de GBA, kan geen pendelmatrix worden berekend, omdat de woonlocatie niet bekend is. Omdat de groep niet-GBA ingeschreven arbeidsmigranten, veelal tijdelijke migranten, wel degelijk een grote invloed heeft op de regio en qua aantallen groter is dan de groep GBA ingeschreven arbeidsmigranten, wordt uit praktisch oogpunt aangenomen dat de verdeling van woon- en werkgemeente gelijk is aan de arbeidsmigranten die zich wel in de GBA inschrijven. De totale aantallen arbeidsmigranten betreffen alle arbeidsmigranten werkzaam in het Stadsgewest Haaglanden, zowel de arbeidsmigranten die zich hebben ingeschreven als de arbeidsmigranten die zich niet hebben ingeschreven in de GBA.

BIJLAGE II   Onderzoeksverantwoording

In deze studie zijn drie methoden ingezet voor de verzameling van gegevens:

- 1) Deskresearch.
- 2) Expertinterviews.
- 3) On-site dataverzameling en analyses bij het CBS.

1) Literatuur

- ABU (2009), Uitzendwerk special: flexmigranten.
- EIM (2011), Arbeidsmigranten in de stadsregio Rotterdam – Onderzoek naar de omvang en de economische effecten van arbeidsmigratie voor de stadsregio Rotterdam.
- EIM (2008), Meerwaarde van de seizoensmigrant – Onderzoek naar de omvang en de economische effecten van seizoensmigratie voor Nederland.
- IPES (2012), Arbeidsmigranten in Zuid-Limburg.
- Leerkes et al. (2004), De schaduwzijden van de nieuwe arbeidsmigratie.
- Nationale verklaring van partijen betrokken bij de (tijdelijke) huisvesting van EU-arbeidsmigranten (2012).
- Nicis Institute (2010), Arbeidsmigranten uit Bulgarije, Polen en Roemenië in Den Haag - Sociale leefsituatie, arbeidspositie en toekomstperspectief.
- Nicis Institute (2010), Arbeidsmigranten uit Bulgarije, Polen en Roemenië in Rotterdam - Sociale leefsituatie, arbeidspositie en toekomstperspectief.
- Risbo (2009), Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa – Een profiel-schets van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen.
- St. CMO Stimulans (2011), Scan arbeidsmigranten stadsregio Rotterdam.
- SEO (2008), De economische impact van arbeidsmigratie uit de MOE-landen, Bulgarije en Roemenië – Een studie naar de omvang, aard en economische effecten van arbeidsmigratie.
- Stadsregio Rotterdam – Directie Ruimte (2010), Dossier bouwstenen tijdelijke arbeidsmigratie.
- Tweede Kamer der Staten-Generaal (2011-2012), Parlementair onderzoek Lessen uit recente arbeidsmigratie.

2) Interviews

Organisatie	Onderwerpen
ABU	woonsituatie & arbeidsmarkt
Gemeente Den Haag	woonsituatie
Gemeente Westland	woonsituatie
LTO-Glaskracht	woonsituatie & arbeidsmarkt
Migrada	woonsituatie & arbeidsmarkt
NBBU	woonsituatie & arbeidsmarkt
Randstad	arbeidsmarkt
Staedion	woonsituatie
VIA	woonsituatie & arbeidsmarkt

3) Dataverzameling en analyses bij het CBS

Voor het in kaart brengen van de aantallen en kenmerken van de arbeidsmigranten die werkzaam zijn in het Stadsgewest Haaglanden, heeft Panteia/EIM gebruikgemaakt van het Centrum voor Beleidsstatistiek van het CBS. Belangrijke bronnen voor deze studie zijn het Sociaal Statistisch Bestand (SSB), het Algemeen Bedrijven Register (ABR) en de Gemeentelijke Basis Administratie (GBA). In het SSB worden gegevens uit de polisadministratie van UWV¹, Fibase van de Belastingdienst en de GBA van de gemeenten aan elkaar gekoppeld. Hierdoor ontstaat een integraal bestand (geen steekproef) waarin alle in het Stadsgewest Haaglanden legaal werkende arbeidsmigranten zijn opgenomen. Wel dient te worden opgemerkt dat persoonskenmerken zoals leeftijd en geslacht alleen beschikbaar zijn van de arbeidsmigranten die zich hebben ingeschreven in de GBA.

¹ Alle werknemers, tijdelijk en permanent, moeten bij het UWV worden ingeschreven met de datum van indiensttreding en later van uitdiensttreding.